

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

25

BAHAR 2008

**SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

- Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD), **hakemli** bir dergi olup, yılda iki defa (Bahar/Güz) yayınlanır.
- Dergide telif, tercüme, makale, araştırma notu, tebliğ ve konferans metinleri, kongre, sempozyum, panel vb. tanıtımları, kitap, tez değerlendirmeleri, literatür incelemeleri, sadeleştirmeler, bilimsel röportajlar, çağdaş ve geçmiş ilim adamlarıyla ilgili tanıtımlar vb. yazılar yayımlanır.
- SÜİFD, tüm araştırmacılara açıktır. Bilimsel ölçütlere ve yayın ilkelerine uygun her çalışma dergide yayımlanabilir.
- Yayımlanacak yazılar 12 punto Times 1,5 satır aralığı standardında (resim, şekil, harita vb. ekler dahil) 30 sayfa (A4) geçmemelidir. Bir yazının aynı sayıda toplam sayfa sayısı 30'u geçmeyecek şekilde en fazla 2 makalesi yayımlanabilir. Hakemli çalışmaların dışındaki (tanıtımlar, bilimsel röportajlar, biyografiler vb.) buna dahil değildir.
- Makalelerin 100–150 kelime arası özeti ve bu özeti iki dilde (Arapça ve bir Batı dilinde) çevirisi; yabancı dilde yazılan makalelerin ise Türkçe ile Arapça çevirisi verilir. Arapça bir makalenin Türkçe ve herhangi bir Batı dilinde özeti verilmelidir. Makale başlığının ise İngilizce çevirisi yapılır. Makalelerin sonuna mutlaka Kaynakça eklenmelidir.
- Yazılar (tercümeler orijinal metinleriyle birlikte) üç nüsha halinde editöre teslim edilir. Bunlardan ikisinde yazarın tanıtıcı isim ve akademik unvan yer almaz.
- Makaleler en az iki hakemin incelemesinden geçtikten sonra yayımlanır.
- Yazıların bilimsel, hukukî ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yayımlanmayan yazılar iade edilmez.
- Her sayının hakemleri o sayıda belirtilir.
- Dergide yayınlanan tüm makalelere fakültemizin web sitesinden ulaşabilirsiniz.

S.Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi
Prof. Dr. Ahmet Önkal

Editör

Prof. Dr. Mehmet Bayyigit

Yayın Yürütme Kurulu

Prof. Dr. A.Turan Yüksel,
Prof. Dr. Ahmet Yaman,
Doç. Dr. M. Bahaüddin Varol,
Doç. Dr. Ahmet Çaycı,
Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır,
Doç. Dr. Seyit Bahçivan,
Arş. Gör. Dr. Huriye Martı,
Arş. Gör. Dr. Muhiddin Okumuşlar,
Arş. Gör. Dr. Fikret Karapınar,
Arş. Gör. Dr. Lütfi Cengiz,
Arş. Gör. Dr. Mehmet Harmancı,
Arş. Gör. Dr. Doğan Kaplan,
Arş. Gör. Necmeddin Güney.

Danışmanlar Kurulu

Prof. Dr. Ünver Günay (Erciyes Üniversitesi),
Prof. Dr. Mustafa Fayda (Marmara Üniversitesi),
Prof. Dr. Bilal Kuşpınar (Mc. Gill University),
Prof. Dr. İsmail Hakkı Ünal (Ankara Üniversitesi),
Dr. İbrahim Kalın (Colloge of The Holy Cross, İSAM),
Prof. Dr. Ahmet Önkal, Prof. Dr. Hüsametdin Erdem,
Prof. Dr. Bilal Saklan Prof. Dr. Mustafa Tavukçuoğlu,
Prof. Dr. Mehmet Aydın, Prof. Dr. M. Ali Kapanar
Prof. Dr. Orhan Çeker, Prof. Dr. Yusuf Işıcık,
Prof. Dr. Süleyman Toprak, Prof. Dr. Zekeriya Güler,
Prof. Dr. Tacettin Uzun, Prof. Dr. Mehmet Bayyigit
Doç. Dr. Ahmet Yılmaz, Prof. Dr. Fevzi Güntüç,
Prof. Dr. Dilaver Gürer, Doç. Dr. A.Saim Antan,
Doç. Dr. Naim Şahin, Doç. Dr. İsmail Taş,
Doç. Dr. Bayram Dalkılıç, Doç. Dr. Seyit Bahçivan,
Doç. Dr. Abdülkerim Bahadır

İletişim Adresi

Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
42090 Meram/KONYA
Tel-Fax: 0332.323 82 50-51 / 323 82 54
e-posta: ilahiyatdergisi@selcuk.edu.tr
http://www.ilahiyat.selcuk.edu.tr
ISSN: 1300 – 5057

baskı: sebat ofset matbaacılık 0 332 342 01 53

"Allah bu dinî üçüncüsü olmayan iki adamla, ridde
günü Ebû Bekir ile Mihne günü de Ahmed b.
Hanbel'le yüceltmıştır". Ali b. el-Medîni

HZ. PEYGAMBER'DEN RÜYADA ALDIĞI ÜÇ HADİS RİSÂLESİNİN AHMED B. HANBEL'E NİSPETİ

164/780'de Bağdat'ta doğan Ebû
Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-
Şeybânî, 77 yaşında 241/855'de aynı şehirde
vefat etmiştir. Anne ve babası Şeybân kabile-
sinden olan İbn Hanbel'in nesebi, Nizâr'da
Rasûl-i Ekrem'in nesebi ile birleşmektedir.¹
Aslen Basralı² ve dedesine nispetle Ahmed b.

Fikret KARAPINAR

Dr., S. Ü. İlahiyat Fakültesi
Hadis Araştırma Görevlisi

¹ Ahmed b. Hanbel'in hal tercümesine dair yazılan bazı müstakil eserler: Sâlih b. Ahmed b. Hanbel, *Sıretü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Fuâd Abdülmün'im Ahmed, Dâru'd-Da've, II. bs. İskenderiyye 1404; Hanbel b. İshâk b. Hanbel, *Zıkrü Mihnetü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Nağş, Kahire 1983; Beyhakî, Ebû Bekir, *Menâkıbu Ahmed b. Hanbel*, (Eserin büyük bir kısmı İbn Kesîr'in Bidâye'sinde mevcuttur); İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec, *Menâkıbu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullâh b. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, II. bs. Cize 1409; Makdisî, Abdülğanî b. Abdülvahid, *Mihnetü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Merkezü'l-Küttâb li'n-Neşr, Kahire 1991; Uleymî, Ebû'l-Yümn Mücirüddin Abdurrahman, *el-Menhecû'l-Ahmed fî Terâcimi Ashâbi'l-İmâm Ahmed*, thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd-Adil Nüveyhiz, Alemü'l-Küttüb, Beyrut 1983, I-II; Kuraşî, Ebû Tâhir İbrahim, *Faslun fî İmtihâni Ahmed b Hanbel Mea Emîri'l-Mü'minin*, (yazma: Şehid Ali Paşa, 13/2763. Bkz. Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî (GAS)*, I/3, 217); Bedrüddin Muhammed es-Sa'dî el-Hanbelî, *el-Cevherü'l-Muhassal fî Menâkıbi Ahmed*, (Bkz. Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî (GAS)*, I/3, 218); Patton, Walter M. *Ahmed b. Hanbel ve'l-Mihne*, Arapça çev. Abdülaziz Abdülhak, Dârü'l-Hilâl, yy. ts.; Muhammed Ebû Zehra, *Ahmed İbn Hanbel*, çev. Osman Keskioglu, Ankara 1984; Laoust, H. *Ahmed b. Hanbel*, çev. İsmet Kayaoğlu, *Diyanet Dergisi*, c. XXVI, yıl. 1977, s. 18-31. Mustafa eş-Şek'a, *el-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Kahire 1984. Cündî, Abdülhâlim, *Ahmed b. Hanbel*, Dâru'l-Meârif Kahire 1985. Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar:

İbn Sa'd, *Tabakât*, IX, 358; Yahya b. Ma'in, *Târîh*, III, 69; Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, II, 5; *et-Târîhu's-Sagîr*, II, 375; İcîf, *Sikât*, I, 194-196; Fesevî, *Târîh*, I, 212; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 292-313; II, 68-70; İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 18-19; İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, s. 285; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 161-233; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, VI, 90-104; Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh*, I, 320; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, I, 91-92; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 8-43; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 252-341; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 12-672; *Sıfatü's-Safve*, II, 203-216; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, VI, 125; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 63-65; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 438-470; Zehebî, *Siyer*, XI, 177-358; *Târîh*, XVIII, 61-144; Iber, I, 342; *Tezkiratü'l-Huffâz*, II, 431-432; Safedî, *Vâfi*, VI, 225-228; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 27-37, 41-51; İbn Kesîr, *Biddye*, XIV, 380-429; İbn Kunfuz, *Vefeyât*, s. 176; İbnü'l-Cezerî, *el-Mas'adü'l-Ahmed*, s. 32-62; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 43-44; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, III, 185-189; Kannûcî, *Ebcedü'l-Ulûm*, III, 124; Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstatrafe*, (Özbek), s. 10-12; Serkîs, *Mu'cemu'l-Matbûât*, I, 89-90; Ahmed Emin, *Duhâ'l-İslâm*, II, 234-236; Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (GAL)*, III, 308-312; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. muk. A. Muhammed Şakir); I, 66-142; Zirikî, *Alâm*, I, 203; Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî (GAS)*, I/3, 215-227; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, I, 261-262; *el-Fihristü's-Şâmil*, (Heyet) I, 471; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. muk. Şuayb el-Amaût vd.) I, 38-50; Kandemir, Karaman, Yavuz, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, II, 75-87; Alkan, *Ahmed b. Hanbel*, s. 14-22.

² Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, VI, 94; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 14; Zehebî, *Siyer*, XI, 183. Mervîli olduğunu söyleyenler de vardır. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, VI, 91, 94; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 252, 257; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 15.

Hanbel³ denilmiştir. O, Abbasi Devleti'nin siyasî bakımdan parlak, ancak fikrî açıdan sıkıntılı bir döneminde yaşamıştır. Bu devirde fetihler sebebiyle devletin sınırları genişlemiş; Yunan, Roma, Fars ve Hint'den felsefî eserler⁴ başta olmak üzere pek çok kitap Arapçaya çevrilmeye başlanmıştır. Yeni bilgi ve kültürle karşılaşma, beraberinde yeni fikir ve tartışmaları da getirmiştir. Arkalarına iktidar desteğini de alan Mu'tezile, Ahmed b. Hanbel gibi kendi görüşlerine karşı çıkan âlimleri, yöneticilere hapsedirmiş, baskı yaptırmış ve zulüm ettirmiştir. Öyle ki yapılan eziyetlere dayanamayan kimi âlimler işkenceye bağlı olarak vefat etmiş, kimileri de zulümden kurtulmak maksadıyla halifenin görüşünü kabul eder görünmüştür⁵.

Böyle bir girizgâhın ardından, çalışmanın konusu olan risâlenin Ahmed b. Hanbel'e nispetinin doğru olmadığını ortaya koyabilmek için gerekli olan, ilim/hadis tahsili ve yolculukları, ilim/sünnet anlayışı sadece konuyla ilgili bağlamında özet olarak ele alınacaktır. Her ne kadar *Müsned* dışındaki eserleri, Ahmed b. Hanbel'in kendisi telif etmediği söylene de, ona ait yayınlar arasında risâlenin zikredilmesi, dış ve iç tenkit bakımından ele alınarak kritik edilecektir. Akabinde risâlede isimleri geçen râvîlerin İbn Hanbel ile alakası ortaya konulacaktır. Bilahare, tahrîçleri yapılan üç hadisin değerlendirmesi yapılacaktır. Makale, yazmanın tahkiki, çevirisi ve tek nüsha örneği verilerek bitirilecektir.

Ahmed b. Hanbel, önemli bir ilim merkezi olan Bağdat'ta, küçük yaşta itibaren kütütlara giderek tahsil hayatına başlamış, sonra on dört yaşlarında bir müddet dîvâna devam etmiştir⁶. Yirmi yaşına⁷ kadar Bağdat'taki birçok âlimden dil, hadis, fıkıh, tefsir, kırâet gibi dinî ilimler öğrenmiştir⁸. Genç olmasına rağmen ilk hadis tahsiline, on altı yaşında 179/795 senesinde, Bağdat kadısı Ebû Hanîfe'nin talebesi Ebû Yusuf (ö. 182/798)⁹ ile başlamış, kısa süre sonra hocasının yanından ayrılarak muhaddis Hüseyim b. Beşîr (ö. 183/799)¹⁰ ve Ali b. Hâşim b. el-Berîd (ö. 180/796)¹¹ derslerine devam etmiştir.

³ Dede, Hanbel b. Hilâl Emevîler döneminde Serahs valiliği yapmış ve Abbasilere yardım ederek onlar için çalışmıştır. Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, VI, 94; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 15; Zehebî, *Siyer*, XI, 184.

⁴ Bkz. Ebû Zehra, *Ahmed b. Hanbel*, s. 54-55, 79-80.

⁵ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 49, 51; Hanbel b. İshâk, *Zikru Mihne*, s. 12; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, XIII, 431-443, 438; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 425-426, 530-539; Makdisî, *Mihne*, s. 38-39, 42; Zehebî, *Siyer*, XI, 322; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 398, 405; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 178-180.

⁶ Bkz. Hanbel b. İshâk, *Zikru Mihne*, s. 20; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 22-23; Zehebî, *Siyer*, XI, 185.

⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 163; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 259, 265; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 26, 29; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 447; Zehebî, *Siyer*, XI, 184, 186.

⁸ Bkz. Hanbel b. İshâk, *Zikru Mihne*, s. 20-21; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 22-26; Zehebî, *Siyer*, XI, 185.

⁹ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 26-28; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 381-382.

¹⁰ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 31, 33-34; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 295; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 26, 29; Zehebî, *Siyer*, XI, 183.

¹¹ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdat*, VI, 95; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 28; Zehebî, *Siyer*, XI, 184.

İbn Hanbel, Bağdatlı âlimlerden faydalandıktan sonra, tahsilini tamamlamak için yaklaşık 200/815 yılına kadar sürecek olan ilmî seyahatlere başlamıştır. Bu süre içerisinde Kûfe, Basra, Vâsıt, Mekke, Medine, Şam, Halep, Cezîre, San'a gibi birçok ilim merkezini dolaşarak Vekî b. el-Cerrâh (ö. 197/812), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/813), Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813), İmam Şafî (ö. 204/819), Yezîd b. Hârûn el-Vâsîtî (ö. 206/821) ve Abdürrezzâk b. Hemmâm (ö. 211/826) gibi pek çok ünlü âlimden ilim almıştır¹². İlim öğrenmek diğer bir ifadeyle hadis almak için her türlü yolculuk zahmetine katlanmış, Yemen dahi olsa, oraya gitmiş ve hadisleri, hocalarıyla yüz yüze görüşerek almayı bir yöntem olarak kabul etmiştir¹³. Bu uğurda çektiği meşakkatleri hayatının en güzel hatıraları olarak görmüştür¹⁴.

Evlenmeden kırk yaşına kadar¹⁵ hadis toplamaya çalışan İbn Hanbel'in, İbnü'l-Cevzî'ye göre, biri kadın olmak üzere 415 hocası vardır¹⁶. Sadece *Müsned*'de kendilerinden rivâyet ettiği hocaları 292'dir¹⁷. Onun 198/813 yılında otuz dört yaşındayken Mescid-i Hayfta fetva verdiği ve hadis rivâyet ettiği¹⁸ söylene de İbnü'l-Cevzî'ye göre, öğretime tam olarak 204/819'de kırk yaşında başlamıştır¹⁹.

Ahmed b. Hanbel, Abbasî Halifesi Me'mun (198-218/813-833)'un hilâfetinin son yıllarında Mu'tezile'nin ileri gelenlerinin etkisiyle başlayan, Mu'tasım (218-227/833-842) ile Vâsık (227-232/842-847) döneminde çok sert bir şekilde devam eden "Kur'ân-ı Kerim mahlûktur" fikrine karşı, "Kur'ân mahlûk değildir" görüşünden vazgeçmediği için yirmi sekiz ay hapse atılmış, çeşitli işkence ve baskılara maruz bırakılmıştır²⁰. Her şeye rağmen inancını savunmaktan geri durmayan İbn Hanbel, Mütevekkil (232-247/846-861)'in hilâfeti zamanında işkence ve baskıdan kurtulmuştur²¹.

¹² Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, VI, 91; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, 26-39; Zehebî, *Târîh*, XVIII, 64; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 29; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, III, 186; Amir, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İmâm*, s. 9.

¹³ Bkz. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 301; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 174-175; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 267; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 38, 72; *Sıfatü's-Safve*, II, 207.

¹⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 184; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 38.

¹⁵ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 72, 257; Zehebî, *Siyer*, XI, 185, 187; *Târîh*, XVIII, 67.

¹⁶ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 40-67. Çeşitli kusurları sebebiyle hadislerini rivâyet etmediği şeyhleri için bkz. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 67-69.

¹⁷ Bkz. Zehebî, *Siyer*, XI, 181; Amir, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İmâm*, s. 109-406. İbnü'l-Cevzî'ye göre bu sayı 283'tür. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *el-Mas'adü'l-Ahmed*, s. 39.

¹⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 163-164; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 256; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 458; Zehebî, *Siyer*, XI, 309; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 44.

¹⁹ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 257. Bu konudaki haberleri değerlendiren Ebû Zehra da ona katılmaktadır. Bkz. Ebû Zehra, *Ahmed b. Hanbel*, s. 46-48; Alkan, *Ahmed b. Hanbel*, s. 18-19.

²⁰ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 51; Hanbel b. İshâk, *Zikru Mihne*, s. 13; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 197; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 44-50; Makdisî, *Mihne*, s. 35-110; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, VI, 17; İbn Kesîr, *Târîh*, XIV, 398.

²¹ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 177, 482; Zehebî, *Siyer*, XI, 265; Ahmed Emin, *Duhâ'l-İslâm*, II, 235. Ayrıca mihne için bkz. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 303 vd; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 196-206; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 318-322; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 416-489; Zehebî, *Târîh*, XVIII, 97-136.

Yaklaşık kırk yaşına kadar devam eden ilmî seyahatlerinin ardından ders vermeye başladığında, takriben yirmi yıl süren Mihneyle karşı karşıya kalmıştır²². Bu dönemde çektiği meşakkat ve hapis hayatı, onu hadis rivâyetinden mahrum etmiştir²³. Yapılan incelemelere göre, Mihneden en çok etkilenen Ahmed b. Hanbel'dir. Ölüncüye kadar doğru bildiklerine aykırı düşen her türlü tavır ile mücadele etmiş ve siyasî otorite dahi olsa asla boyun eğmemiştir.

Hız Peygamber'in ve ashabının hadislerinin terk edileceği korkusuyla, hadisten başka kitap yazılmasını hoş karşılamadığını ifade eden İbn Hanbel'e, bir gün oğlu Abdullah, "Neden kitap yazmayı hoş görmediğin halde *Müsned*'i yazdın?" diye sorar. O da: "Bu kitabı, insanların, Rasûlullah (s.a.v.)'in sünnetinde ihtilâfa düştüklerinde 'imam' olarak müracaat etmeleri için telif ettim" cevabını verir²⁴. Bu sebeple hem başkalarının hem de kendisinin görüş ve fetvalarının yazılmasına kızan ve tasvip etmeyen İbn Hanbel'in²⁵ *Müsned* dışındaki eserleri, ekseriyetle kendi telifi olmayıp, başta oğlu Abdullah olmak üzere, talebeleri tarafından derlenerek meydana getirilmiş ve ona zıfâ edilmiştir. Bu tavır ile o, öncelikle dînin aslî kaynaklarından olan sünnetin öğrenilmesine dikkat çekerek tevazu örneği sergilemiş, kendisinden sonrakilerin işini kolaylaştırmış ve hadisleri toplama işini büyük ölçüde başarmıştır.

Ahmed b. Hanbel, kuvvetli hafızasına, keskin zekâsına ve hadisleri çok iyi ezbere bilmesine rağmen, kitaptan rivâyet etmeyi tercih etmektedir²⁶. Nitekim Ali b. el-Medîni (ö. 234/848) de onun kendisini, kitapsız olarak hadis nakletmekten menettiğini belirtmektedir²⁷. Anlaşılan o ki İbn Hanbel, hadislerin yazılmasını teşvikle kalmamakta, yazılı rivâyeti ezberden nakile tercih etmektedir. Ancak onun bu tutumu, yazmaya tamamen karşı çıktığı anlamına gelmemelidir. Zira vefat ettiğinde, kitaplarının on iki yük geldiği²⁸ belirtilmekte olup bunların ekseriyetinin hadis ile ilgili olduğu düşünülmekteyse de onun Ehl-i reyin kitaplarını yazıp ezberlediği²⁹ de gelen haberler arasındadır. Bununla birlikte, ona ait olduğu belirtilen eserler arasında, nispetinde kuşku bulunan ve makalemizin konusu olan risâlesi de vardır.

²² Bkz. İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 29.

²³ Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, IX, 358; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 457-458, 471.

²⁴ Ebû Mûsâ el-Medîni, *Hasâsü'l-Müsned*, s. 25; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 31.

²⁵ Bkz. İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 354; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 263-266.

²⁶ Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 295-296; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 165; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 279; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 259-262; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 452.

²⁷ Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 69; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 134; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 279; Zehebî, *Siyer*, XI, 200; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, III, 187. Ayrıca bkz. Alkan, *Ahmed b. Hanbel*, s. 22-24.

²⁸ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Sıfatü's-Safve*, II, 203-204; Zehebî, *Târîh*, XVIII, 67; *Siyer*, XI, 188; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 27; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, III, 188.

²⁹ Bkz. Zehebî, *Târîh*, XVIII, 69; *Siyer*, XI, 188.

Eserleri:³⁰

Hadisle ilgili olanlar: 1) *el-Müsned* 2) *Kitâbu Fedâilî's-Sahâbe* 3) *Kitâbü'l-İlel ve Ma'rifetü'r-Ricâl* 4) *el-İlel Ma'rifetü'r-Ricâl* 5) *Südlâtü Ebî Dâvûd* 6) *Kitâbü'l-Esâmî ve'l-Künâ* 7) *Hadîsü's-Şu'be* 8) *Kitâbü Tâ'î'r-Rasûl*.

Fıkıhla ilgili olanlar: 9) *Kitâbü's-Salât* 10) *Kitâbü'l-Ferâiz* 11) *Bâbu Ahkâmî'n-Nisâ* 12) *Kitâbü't-Terreccül* 13) *Kitâbü'l-Menâsik* 14) *el-Eşribe*.

Öğrencileri tarafından derlenen fıkıhla ilgili matbu Mesâilleri: 15) *Mesâil* (Abdullah b. Ahmed rivâyeti) 16) *Mesâil* (Ebû Dâvûd es-Sicistânî rivâyeti) 17) *Mesâil* (Ishâk b. İbrahim b. Hâni' rivâyeti) 18) *Mesâil* (Salih b. Ahmed rivâyeti) 19) *Mesâil* (Abdullah b. Ahmed el-Beğavî rivâyeti)³¹.

Usûlü'd-dîn ile ilgili olanlar: 20) *es-Sünne* 21) *er-Reddü ale'l-Cehmiyye ve'z-Zenâdika* 22) *Kitâbü Ehli'l-Milel ve'r-Ridde ve'z-Zenâdika ve Târîki's-Salât ve'l-Ferâiz ve Nahvi Zâlik* 23) *el-Akîde*³² 24) *Kitâbü'l-İmân* 25) *Kitâbü'l-İrcâ* 26) *el-Muhtasar fî Usûli'd-Dîn ve's-Sünne* 27) *Cevâbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel an Südlin fî Halk'l-Kur'ân* 28) *Nefyu't-Teşbih*.

Tefsirle ilgili olanlar: 29) *et-Tefsîr* 30) *Kitâbü'n-Nâsîh ve'l-Mensûh* 31) *el-Mukaddem ve'l-Muahhar fî'l-Kur'ân*.

Diğerleri: 32) *Kitâbü'z-Zühd* 33) *Kitâbü'l-Verâ* 34) *et-Târîh* 35) *el-İmâme*.

Ahmed b. Hanbel'e ait olduğu belirtilen kitaplardan sonra, ona nispet edilen ve eserleri arasında gösterilen "Rüyada Peygamber (s.a.v.)'den Naklen Rivâyet Ettiği Üç Hadis Risâlesi"nin izafesi, dış ve iç tenkit bakımından ele alınarak incelenecektir.

RİSÂLENİN AHMED B. HANBEL'E NİSPETİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A) Dış Tenkit

Bir kaynak kritiği olan dış tenkit, metnin güvenilirliğinin yani gerçek mi sahte mi olduğunun ve atfedilen yazara ait olup olmadığına incelenmesidir³³. Yani bu tenkitten metnin içindeki bilgilerin tahlili yapılmaz, bilgilerin doğru veya yanlışlığı konusunda değerlendirme de yapılmaz, sadece kaynak malzemenin ne durumda olduğu ortaya konulur.

Bir eserin müellifinin doğru tespiti, öncelikle eserin bibliyografya kitaplarında ilgili müellife aidiyetine dair bilgi ile doğrulanmalıdır. Söz konusu risâlenin, Ahmed b. Hanbel'e aidiyeti, biyografisinden bahseden tabakat ve teracim kitapla-

³⁰ Eserleri hakkında toplu bilgi için bkz. Alkan, *Ahmed b. Hanbel*, s. 24-28. Ayrıca bkz. İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 261-262; Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (GAL)*, III, 308-312; Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî (GAS)*, I/3, 217-227; Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, II, 77-79.

³¹ Mesâiler hakkında geniş bilgi için bkz. Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî (GAS)*, I/3, 224-225.

³² Hakkında bilgi için bkz. Sezgin, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî (GAS)*, I/3, 226-227.

³³ Bkz. Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 159; *Metin Tenkidi*, s. 9.

rında tespit edilemediği gibi, bir başkasına nispeti de ortaya konulamamıştır³⁴. Risâleyi Ahmed b. Hanbel'e nispet eden kaynakların ortak özellikleri, son dönem kaynaklar olmalarıdır. Arapça yazma eserlerin büyük bir kısmını tarayan bu eserlerin tespitine göre, Zâhiriyye kütüphanesinde bulunan bu nüsha tektir.

Bu risâlenin İbn Hanbel'e ait olduğunu belirten Brockelmann, eserin adını "Cüz'ün fî Usûlî's-Sünne"³⁵; Sezgin, "es-Selâsü'l-Ehâdîsü'l-letî Ravâhâ'l-İmâm Ahmed ani'n-Nebî (s.a.v.) fî'l-Menâm"³⁶; Yasin, "es-Selâsetü Ehâdîsu'l-letî Ravâhâ'l-İmâm Ahmed ani'n-Nebî (s.a.v.) fî'l-Menâm"³⁷ ve Kandemir, "Rüyasında Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği söylenen üç hadisin bulunduğu bir varak"³⁸ olarak kaydetmektedir.

Ürdün'de bulunan Müessesetü Ehlî'l-Beyt tarafından yayınlanan yazmalar fihristinde eserin adı "es-Selâsetü Ehâdîsü'l-letî Ravâhâ'l-İmâm Ahmed ani'n-Nebî (s.a.v.) fî'l-Menâm"³⁹ şeklinde ve Ahmed b. Hanbel'in hadisçiliğini konu alan doktora tezinde ise, Sezgin'den naklen verilmektedir⁴⁰.

Diğer bir kaynakta ise, eserin adı "es-Selâsü'l-Ehâdîsü'l-letî Ravâhâ'l-İmâm Ahmed ani'n-Nebî (s.a.v.) fî'l-Menâm" şeklinde geçmektedir⁴¹.

Açıkça görülmektedir ki, ciddi tetkik yapılmadan ve sadece yazmanın kapak bilgilerine dayanarak risâle, Ahmed b. Hanbel'e nispet edilmiştir. Özellikle de Sezgin'nin risâleyi İbn Hanbel'e açık olarak nispetinden sonra eserin ona atfedilmeye başlandığı fark edilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, temel kaynaklarda İbn Hanbel'e böyle bir eserin nispeti bulunamamıştır.

³⁴ Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, IX, 358; Yahya b. Maîn, *Târîh*, III, 69; Buhârî, *Târîhu'l-Kebîr*, II, 5; *et-Târîhu's-Sagîr*, II, 375; İcî, *Sikât*, I, 194-196; Fesevî, *Târîh*, I, 212; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 292-313; II, 68-70; İbn Hibbân, *Sikât*, VIII, 18-19; İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, s. 285; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 161-233; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, VI, 90-104; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-Fukahâ*, I, 91-92; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 8-43; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 252-341; İbn Hayr el-İşbîlî, *Fehrese*, s. 116-117, 196, 228, 236; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 12-672; *Sıfatü's-Safve*, II, 203-216; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, VI, 125; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 63-65; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 438-470; Zehebî, *Siyer*, XI, 177-358; *Târîh*, XVIII, 61-144; *Iber*, I, 342; *Tezkiratü'l-Huffâz*, II, 431-432; Safedî, *Vâfî*, VI, 225-228; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, II, 27-37, 41-51; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 380-429; İbn Kunfuz, *Vefayât*, s. 176; İbnü'l-Cezerî, *el-Mas'adü'l-Ahmed*, s. 32-62; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, I, 43-44; Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, II, 1392, 1393, 1401, 1422-1423, 1680, 1844; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, III, 185-189; Kannûcî, *Ebcedü'l-Ulûm*, III, 124; İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 25; Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstatrafe*, (Özbek), s. 3 dn. 3, 10-12, 31, 45 dn. 16, 53, 58 dn. 75, 86 dn. 86, 114 dn. 21, 119, 244, 322, 424 dn. 36; Serkîs, *Mu'cemü'l-Matbûât*, I, 89-90; Ahmed Emin, *Duhâ'l-İslâm*, II, 234-236; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. muk. A. Muhammed Şakir); I, 66-142; Ziriklî, *A'lâm*, I, 203; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn*, I, 261-262; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. muk. Şuayb el-Amaût vd.) I, 38-50; Güler, *Hadis İlimleri Literatürü*, 22, 97, 118-120.

³⁵ Brockelmann, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (GAL)*, III, 312.

³⁶ Sezgin, *Târîhu't-Turâsî'l-Arabî (GAS)*, I/3 226.

³⁷ Yasin, *Fihrisü'l-Mecâmî*, s. 293, mecmû'a'nın 9. risâlesi.

³⁸ Kandemir, "Ahmed b. Hanbel", *DİA*, II, 79, Zâhiriyye Kütüphanesinde (Mecmua, nr. 59).

³⁹ *el-Fihrisü's-Şâmil*, I, 471.

⁴⁰ Alkan, *Ahmed b. Hanbel*, s. 25.

⁴¹ Ebû Nuaym, *Hilye-İbnü'l-Cevzî, Sıfatü's-Safve, -Sahabeden Günümüze Allah Dostları-*, III, 211.

Buna benzer bir durum da Yusuf Özbek'in, Sirâcüddîn'in *Meşyaha*'sından naklen Ahmed b. Hanbel'e "Kitâbü'r-Rü'yâ ve'l-Kubûr" adında bir eseri nispet etmesidir⁴². Bu risâlenin aynı bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Nitekim diğer eserlerinde olduğu gibi, bu eser üzerinde de ciddi tetkik yapılmadan ona zafede edilmesi ihtiyatla karşılanmalıdır.

Bibliyografik kaynaklardaki bilgiler söz konusu risâlenin Ahmed b. Hanbel'e ait olmadığını açıkça ortaya koyarken, metnin güvenilirliğini tespit için müracaat edilen diğer bir husus da risâlede geçen senedlerdeki râvîlerin birbirleriyle ve yazarla olan ilişkilerinin incelenmesidir.

İbn Hanbel, Mu'tasım (ö. 227/842) ile Vâsık (ö. 232/847)'in hilâfetleri devrinde, (aile dışından olanlara) hadis rivayet edememiş olup onun bu durumu Mütevekkil'in iktidarına yani vefatından sekiz yıl öncesine kadar devam etmiştir⁴³.

Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (213/828-290/902)⁴⁴, mevcut matbu nüshalara göre *Müsned*'in tamamını babasından nakleden tek râvîdir. Ahmed b. Hanbel, hemen hemen yirmi sene devam eden Mihne döneminde, başkaları ile pek görüşürülmediği için daha çok yakın akrabalarına ilim öğretebilmiştir. O, oğulları ile yeğenine *Müsned*'in tamamını Mihneden sonra yaklaşık on beş sene okuma imkânı bulmuştur⁴⁵. Oğulları içinde ilme ilgi duyan sadece Abdullah⁴⁶ olması hasebiyle, *Müsned*'in tümünü o, rivâyet edebilmiştir⁴⁷.

Risâledeki ikinci râvî, Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân b. Mâlik el-Katîfî (274/887-368/978)'dir⁴⁸. *Müsned*'i hocası Abdullah b. Ahmed'den tam olarak nakleden Katîfî'nin, onu aldığı anda on altı küçük yaşta olduğu bildirilmekte-

⁴² Bkz. Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstatrafe*, (Özbek), s. 58 dn. 75.

⁴³ Bkz. İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 27; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 471; Zehebî, *Siyer*, XI, 264-265; Alkan, *Ahmed b. Hanbel*, s. 19.

⁴⁴ Bkz. İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, V, 7; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, XI, 12-14; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 5-20; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 413-414; *Muntazam*, XIII, 17; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, VI, 420; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 285-292; Zehebî, *Siyer*, XIII, 516-526; *Târîh*, XXI, 197-199; *Tezkiratü'l-Huffâz*, II, 665-666; Safedî, *Vâfî*, XVII, 16-17; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 720-722; İbnü'l-Cezerî, *el-Mas'adü'l-Ahmed*, s. 43-46; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, III, 377-379; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. muk. Şuayb el-Amaût vd.) I, 92; Alkan, *Ahmed b. Hanbel*, s. 110-111.

⁴⁵ Bkz. Zehebî, *Siyer*, XI, 181, 329. Ebû Bekr el-Mutavvî, bu derslere İbn Hanbel'in ahlâkına ve örnekliğine bakmak için on iki sene devam etmiş, fakat tek bir hadis bile yazmamış. Bkz. Zehebî, *Siyer*, XI, 316.

⁴⁶ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, XI, 13; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 10; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 413.

⁴⁷ Bkz. İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 11; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XIV, 290; Zehebî, *Siyer*, XI, 181; XIII, 517; İbnü'l-Cezerî, *el-Mas'adü'l-Ahmed*, s. 44; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. muk. Şuayb el-Amaût vd.) I, 92; Alkan, *Ahmed b. Hanbel*, s. 110-111.

⁴⁸ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, V, 116-118; İbn Mâkûlâ, *İkmâl*, VII, 117; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, III, 12-14 Sem'ânî, *Ensâb*, X, 203; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 681; *Muntazam*, XIV, 260-261; Zehebî, *Siyer*, XVI, 210-212; *Târîh*, XXVI, 389-391; *Iber*, II, 128; *Mizân*, I, 87-88; Safedî, *Vâfî*, VI, 180; İbn Kesîr, *Bidâye*, XV, 391; İbnü'l-Cezerî, *el-Mas'adü'l-Ahmed*, s. 46-47; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, I, 145; İbnü'l-Keyyâl, *Kevâkib*, s. 17-19; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, IV, 367; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. muk. Şuayb el-Amaût vd.) I, 92-93; Alkan, *Ahmed b. Hanbel*, s. 111-113.

dir⁴⁹. Talebelerinden Dârekutnî (ö. 385/995) ve Hâkim (ö. 405/1014) onun sika olduğunu söylerlerken⁵⁰ İbn Ebî'l-Fevâris (ö. 412/1021), mestûr⁵¹ ve sünnete bağlı biri olduğunu belirtmekte ve birçok âlim de rivâyetlerinin delil olarak kullanılabileceğini ifade etmektedir⁵². Ömrünün sonuna doğru ihtilâta maruz kalmış ve gözleri kör olmuştur⁵³. İbnü'l-Cevzî, Katî'ye yönelik ithamları cevaplayarak onu savunmuştur⁵⁴. Her ne kadar Zehebî'ye göre, Abdullah ile Katî, *Müsned'e* birçok hadis ilâve etmişse⁵⁵ de, adalet bakımından sika olmakla birlikte, zabt bakımından cerhe uğramıştır⁵⁶.

Risâlenin üçüncü râvîsi, Ebû'l-Ferac el-Hasen b. Ali b. İbrahim el-Fârikî (ö. ?)'dir. Yapılan inceleme sonucunda bu râvîye, sadece İbrâhim b. Hâtım b. Mehdî Ebû İshak et-Tüsterî, el-Bellûtî (ö. 349, 350/960, 961)⁵⁷'nin râvîleri arasında, Ebû'l-Ferac el-Hüseyn b. Ali b. İbrahim el-Fârikî olarak tespit edilebilmiştir⁵⁸. Fârikî hakkında başka bir bilgi bulunmamıştır.

Risâlenin sonunda yer alan isnadda adı geçen diğer bir râvî de Ebû Bekr, Muhammed b. el-Hüseyn el-Âcurrî (264/877, 280/893-360/970)'dir⁵⁹. Âcurrî'nin yaş ve bölge olarak Ahmed b. Hanbel'den hadis alma ihtimali olmasına rağmen, hocaları arasında onun ismi geçmemektedir. Kitaplarındaki isnadlarda da onunla arasında bir veya birden fazla râvî bulunmaktadır.

Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah birinci, Katî⁶⁰ ve Âcurrî⁶¹ ise ikinci tabaka râvîlerindedir. Râvî Ebû'l-Ferac el-Fârikî de meçhul biridir.

B) İç Tenkit

Metnin muhtevasına yönelik yapılan eleştiri olan iç tenkit, metnin ait olduğu tarihsel arka plana yerleştirilmesi, içeriğinin verdiği bilgilerin güvenilirliği ve

⁴⁹ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, V, 117; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, III, 13; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 681; *Muntazam*, XIV, 261; Zehebî, *Siyer*, XVI, 212.

⁵⁰ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*, XIV, 261; Zehebî, *Siyer*, XVI, 212.

⁵¹ Mestûr: Zâhiri haliyle âdil olan, fakat iç yönüyle bilinmeyen dolayısıyla kendisinden gâflet, kizb vehmedilebile ama bunlarla itham edilmeyen râvîdir. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstihlakları*, s. 97.

⁵² Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, V, 116; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, III, 13-14; Zehebî, *Siyer*, XVI, 212.

⁵³ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, V, 116-118; İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*, XIV, 261; Zehebî, *Siyer*, XVI, 212.

⁵⁴ Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*, XIV, 261.

⁵⁵ Bkz. Zehebî, *Siyer*, XI, 330; , XIII, 524.

⁵⁶ Bkz. Alkan, *Ahmed b. Hanbel*, s. 113.

⁵⁷ Bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, VI, 377-380; Zehebî, *Târîh*, XXV, 463.

⁵⁸ Bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, VI, 377-380.

⁵⁹ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, III, 35-36; Sem'ânî, *Ensâb*, I, 94; İbnü'l-Cevzî, *Muntazam*, XIV, 208; *Menâkıb*, s. 685; Yâkut el-Hamavî, *Mu'cemu'l-Büldân*, I, 51; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, VII, 328; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 292-293; Zehebî, *Siyer*, XVI, 133-136; *Târîh*, XXVI, 216-217; *Tezkiratü'l-Huffâz*, III, 936; Safedî, *Vâfi*, II, 276; Sübkî, *Tabakâtü'l-Şâfiyye*, III, 149; İbn Kesîr, *Bidâye*, XV, 330; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'l-Zehab*, IV, 316-317; Âcurrî, *Şerîa*, (thk. muk. Abdullah b. Ömer ed-Dümeycî), I, 68-133.

⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 681.

⁶¹ İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 685.

tarihsel gerçekliği, o bağlamda anlaşılması ve yeniden kurulmaya çalışılmasıdır⁶². Bu tenkitten kaynağın dili, terimlerinin o günkü anlamları, üslûbu araştırılır ve metindeki olayların tarihsel gerçeklere uyup uymadığı tetkik edilir. Ayrıca içerikte geçen haber(ler)in şayet varsa kaynaklar arasındaki tezatların nereden kaynaklandığı hususlar incelenir. Kaynağı değerlendirirken günün şartları değil, o zamanın şartları ve çevresi göz önünde bulundurulur. Diğer bir ifadeyle iç tenkitten metnin içindeki bilgilerin tahlili, bilgilerin doğru veya yanlışlığı konusunda değerlendirmeler yapılır.

İnceleme konusu olan ve "Ek 2"de tahkiki "Ek 3"te de çevirisi verilen risâlenin metninin girişindeki, "*Ebû'l-Ferac el-Hasen b. Ali b. İbrahim el-Fârikî dedi ki: Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân b. Mâlik el-Katîî bize haber verdi: Abdullah b. Ahmed bize hadis rivâyet etti, şöyle dedi*" cümlesinde zikredilen isnaddan ve risâlenin sonunda geçen "*Ebû'l-Ferac el-Hasen b. Ali el-Fârikî dedi ki: Ebû Bekr b. Mâlik el-Katîî'den dinlediğim bu olayı, ezberimden mânâ üzere yazdım.*" sözünden anlaşılacağına göre Fârikî, Katîî'nin râvîlerinden biridir. Ancak yukarıda Katîî'den bahseden kaynaklarda, onun râvîleri arasında, Fârikî'nin adı zikredilmediği gibi herhangi bir şekilde ismi de geçmemektedir. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in râvîlerini tabaka tabaka veren İbnü'l-Cevzî'nin *Menâkıb*'inde da ismi verilmemektedir.

Risâlede Fârikî, "*Bu üç hadisi, Mekke'de Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn el-Âcurî'ye, kendisinin telif ve tasnif ettiği kırk hadis derlemesini, huzurunda isnadlarıyla birlikte okunurken dinledim.*" demektedir. Öyleyse Fârikî, Âcurî ile Katîî'nin çağdaşı olmalıdır. Ancak Âcurî ve Katîî'nin hal tercümesinden bahseden kaynaklarda, ikisinin de Fârikî ile bir münasebeti tespit edilememiştir.

"*Hâfız Ebû Abdillâh dedi ki: Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn el-Âcurî'den naklen üç hadisi senedleriyle dinledi (zekera)*"⁶³ isnadındaki Hâfız Ebû Abdillâh'ın kim olduğunun tespiti de mümkün gözükmemektedir. Sonuç olarak Fârikî'nin kim olduğu bilinmemektedir. Metinden anlaşıldığı üzere Fârikî, Katîî'nin râvisi olup Âcurî ile birlikte, üçünün çağdaş oldukları anlaşılmaktadır. Fakat onun Katîî ve Âcurî ile ilişkisine dair herhangi bir bilgi tespit edilememiştir. Bu sebeple –böyle biri varsa– Fârikî, belki de onların çağdaşı bile değildir. *Nitekim bu durum, isnadların tamamen uydurma olabileceği ve uyduranın da Fârikî olma ihtimalini akla getirmektedir.* İsnad zincirinde tespit edilen bu problemlerle birlikte risâle, kendi iç tutarlılığı veya tutarsızlığı açısından da değerlendirilmelidir.

Risâlede, "*Bizi kendilerinden üstün tutan kişiler, bazı hizmetlerimizi karşılamalarına rağmen paramız tükenmişti.*" şeklinde onun yardım aldığı belirtilmektedir. İzzeti nefis sahibi, iffetli ve onurlu İbn Hanbel, maddi olarak en zor zamanda dahi

⁶² Bkz. Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 159; *Metin Tenkidi*, s. 9.

⁶³ Zekera: 1. Şeyhiyle likâsı bilinen ve tedlisten sâlim olan bir râvînin sema yoluyla almış olduğu bir hadisi edâ ederken kullanabileceği en düşük sığa. 2. Şeyhin kendi el yazıyla olmayan bir kitabından vicade yoluyla alınan bir hadisi edâ ederken kullanılan bir sığa. Bkz. Aydın, *Hadis İstihlakları*, s. 163-164.

kimseden asla yardım kabul etmemiştir⁶⁴. Ahmed b. Hanbel'in bu ilkeli ve onurlu tavrını gösteren pek çok bilgi vardır. Bir gün San'alı hocası Abdürrezzak'ın yanında parası tükenir, yardım etmek ister fakat o "Eğer birisinden yardım alsaydım bu kişi ilk siz olurdunuz" diyerek onu dahi reddeder⁶⁵. O, her ekonomik darlığa düştüğünde bir çözüm yolu bularak yardım almadan kendi elinin emeğiyle geçimini sağlayan bir âlimdir⁶⁶. Sonuç olarak risâlede geçen bağış aldığı bilgileri onun ahlâk ve karakteriyle uyuşmamaktadır.

Risâlenin girişindeki, "Kafiledekiler, en fazla bana değer veriyorlardı. Bunun sebebi, hadis ezberleme yeteneğimdi. Çünkü ben herkesten daha kabiliyetliydim. – Abdullah şöyle dedi: Sanırım babam şöyle dedi: Bunu mütevizaliliğinden yapmıştı.–" ve "Bizi kendilerinden üstün tutan kişiler" enaniyet üslubu, ahlâk ve kişilik olarak oldukça mütevizalı, nezahet sahibi ve vakarlı biri olan Ahmed b. Hanbel'e yakışmamaktadır⁶⁷.

Risâlenin başlangıcında İbn Hanbel, "Hadis öğrenmek için yetmiş kişi olduğumuz halde Irak'tan yola çıktık." ve "Yedi yıl boyunca bu seyahatte bulunduk." cümleleri geçmektedir. Öncelikle metinde geçen "Irak" kelimesi dikkati çekmektedir. Zira Ahmed b. Hanbel'in hal tercümesinin incelendiği temel kaynaklarda, Irak'ın bir yer ya da bölge adı olarak kullanıldığına rastlanılmamıştır. Binaenaleyh tam olarak neresinin kastedildiği bilinmemektedir. Hâlbuki aşağıda da görüleceği gibi, eserlerde seyahat ettiği yerlerin şehir isimleri açıkça zikredilmiştir. Bu karine, risâlenin ona nispetinde şüphe uyandırmaktadır. Bundan başka, metinde Irak'tan yola çıkarak yedi sene seyahat ettiklerinden söz edilmektedir. Bu ifade de az önceki kuşkuyu pekiştirmektedir. Çünkü İbn Hanbel'in yaptığı ilmî yolculuklar, kitaplarda yer ve tarih olarak açıkça bildirilmiştir. Dolayısıyla burada zikredilen ifadelerle kaynaklarda belirtilenler çelişmektedir. Ahmed b. Hanbel, yirmi yaşına kadar Bağdatlı âlimlerin ilminden istifade ettikten sonra, 183/799'da ilmî seyahatlere başlamıştır. Bu durumda onun yedi yıl süren ilk ilmî seyahati, Irak dışına yani Kûfe ve Basra haricine olması gerekmektedir. Onun 183/799-200/815 yılları arası on yedi sene devam eden ilmî yolculukları, kaynaklarda açık olarak şöyle belirtilmektedir:

Ahmed b. Hanbel, Bağdatlı Hüseyim b. Beşîr (ö. 183/799)'in⁶⁸ vefatından sonra, eğitim ve öğretimine devam etmek amacıyla yirmi yaşında, ilk defa yü-

⁶⁴ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 44-48; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 24-27; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 301-308; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 309-323.

⁶⁵ Bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, V, 304; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 309; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 459; Zehebî, *Siyer*, XI, 192-193.

⁶⁶ Örnek için bkz. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 309-310.

⁶⁷ Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 306-307; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 181; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 291-292, 366-367. Yahya b. Maîn, ona elli yıl arkadaşlık yaptıklarını ve üstün vasıflarından dolayı kendilerine karşı hiç övünmediğini belirtir. Bkz. Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 181; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 281.

⁶⁸ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 31; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 295; İbnü'l-Cevzî, *Menâkıb*, s. 26, 29.

rüyerek Kûfe'ye gider⁶⁹. 186/801'de Basra'ya ilk yolculuğunu yapar ve aynı yıl Abbâdân'a uğrar⁷⁰. Buradan 187/802'de ilk defa hacca gider ve Süfyân b. Uyeyne'den hadis alır⁷¹.

190/805'de Basra'ya⁷² ve 191/806'da⁷³ da hacca ikinci gidişidir.

Basra'ya 194/809'da yaptığı üçüncü ziyaretin ardından Yezîd b. Hârûn el-Vâsîfî (ö. 206/821)'den hadis almak için Vâsîfî'ye gider ve 195/810'da geri Bağdat'a döner⁷⁴.

196/811 ile 197/812 arası üçüncü kez hac için gittiği Mekke'de kalır⁷⁵.

Yahya b. Maîn ile beraber 197/812'nin sonunda, büyük ihtimalle 198/813'ün başında tekrar hacca ve oradan Abdürrezzâk ile görüşmek üzere Yemen'e gitmeye karar verirler. 199/814'de Yemen'den ayrılırlar ve hacca giderler⁷⁶. Abdürrezzâk'tan nakledilen bir rivâyete göre İbn Hanbel, Yemen'de⁷⁷ iki seneden az bir süre kalmıştır⁷⁸.

200/815 tarihinde son kez Basra'ya gider⁷⁹. Son rihlesi 209/824 senesinde Şam'a olmuştur⁸⁰. Bu yolculuk sonrasında Mihne (218/833) başlayıncaya kadar Bağdat'tan dışarı çıkmamıştır.

Sonuç olarak kaynaklara göre İbn Hanbel, Bağdat'tan ilk ilmî seyahatini 183/799'da Kûfe'ye yapmış, sonra 186/801'de de Basra'ya gitmiştir. Ancak bu arada, Bağdat civarındaki başka ilim merkezlerine gitme ihtimali düşünülebilse de bu seyahatler kaynaklarda zikredilmemiştir. Buna göre, ilk ilmî yolculuğunun üç

⁶⁹ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 31; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 264, 265; İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 29, 30; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 445, 447; Zehebî, *Siyer*, XI, 183, 186; *Târîh*, XVIII, 65.

⁷⁰ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 32; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 264, 265; İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 29, 30, 31; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 446, 447; Zehebî, *Târîh*, XVIII, 65. Abbâdân, Basra'ya bağlı ve İran'ın batısında körfezdedir.

⁷¹ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 32; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 266; İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 29; Zehebî, *Siyer*, XI, 185; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 382; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 43.

⁷² Bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, V, 264; İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 31; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 446.

⁷³ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 32; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 266; Zehebî, *Târîh*, XVIII, 65; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 382.

⁷⁴ Bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, V, 264; İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 27, 31; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 446.

⁷⁵ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 32; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 266; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 447; Zehebî, *Târîh*, XVIII, 65; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 382.

⁷⁶ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 32; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 174-175, 184; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 266, 267; İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 27; *Sıfatü's-Safve*, II, 207; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 447; Zehebî, *Siyer*, XI, 184; *Târîh*, XVIII, 65, 66. Mina'daki Mescid-i Hayf'da, fetvalara ilk defa cevap vermesinin bu seferde gerçekleştiği sanılmaktadır. Bkz. Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 163-164; İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 256; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 458; Zehebî, *Siyer*, XI, 309; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 44.

⁷⁷ Bazı rivâyetlere göre Yemen'de on ay kalmıştır. Bkz. Zehebî, *Siyer*, XI, 184, 306; *Târîh*, XVIII, 65; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 382; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. muk. Şuayb el-Arnaût vd.) I, 41. Zehebî, İbn Kesîr ve el-Arnaût, İbn Hanbel'in 199/814'de Yemen'e gittiğini belirtmektedir.

⁷⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 174; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 303-304; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 459.

⁷⁹ Bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, V, 264; İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 32; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 446.

⁸⁰ Bkz. Zehebî, *Târîh*, *Siyer*, XI, 306. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, (thk. muk. Şuayb el-Arnaût vd.) I, 42.

senesini Irak topraklarında geçirdiği için yukarıda zikredilen metinle çelişmektedir. Yine ibareden onun yedi yıl Bağdat'a geri gelmediği anlaşılmaktadır. Ancak onun Kûfe'den sonra Bağdat'a geldiği ve bir müddet kaldıktan sonra Basra'ya, Abbâdan'a ve ardından ilk hacca için Mekke'ye gittiği bilinmektedir.

Bununla birlikte güvenilir kaynaklara göre İbn Hanbel'in seyahatleri arasında genellikle Bağdat'a uğraması, bir diğer çelişkiyi oluşturmaktadır. Yetmiş kişilik arkadaş grubu ile Bağdat dışına hadis talebine çıktığı belirtilen risâle, onun biyografilerinde verilen bilgilerle çelişmektedir. Çünkü ilmî seyahatlerine kalabalık gruplarla değil, en fazla birkaç arkadaşıyla çıkmıştır⁸¹.

Risâlede geçen birinci hadiste, "Dedi ki: O, şöyle diyordu: Allah'a yemin olsun ki! Bunu ancak inanan yapar." sözünü söyleyen kimdir? Risâlede bu sözü söyleyenin kim olduğunda açıklık olmamakla birlikte, Rasûlullah (s.a.v.)'in konuşması olabilir. Ancak diğer kaynaklarda sözü söyleyenin Ebû'd-Derdâ (r.a) olduğu açıktır. Yine ilk hadisin son kısmında geçen "Dedi ki: Rasûlullah (s.a.v.)'e şunu söyledim: 'Emanete riâyet nedir?' Dedi ki: Cünüplükten dolayı yıkanmaktır. Şüphesiz ki, Allah (Azze ve Celle), sahip çıkması için kuluna emanet ettiği gusül abdestinden daha önemli bir şey yükümlü tutmadı" cümlesi, Hz. Peygamber ile değil, Ebû'd-Derdâ ile haberi dinleyenler arasında geçmektedir. Ukaylî (ö. 322/934), Âcurî (ö. 360/970), Ebû Nuaym (ö. 430/1038), Beyhakî (ö. 458/1065), Mizzî (ö. 742/1341) gibi âlimlerin eserlerinde de böyle zikredilmektedir⁸². Metnin akışına, üslubuna ve içeriğine de bu şeklin uygun düştüğü anlaşılmaktadır. Bu da hadis sahasındaki derin bilgisi ile rivâyet konusunda son derece titiz olan ve Hz. Peygamber'in lafızlarını olduğu gibi nakletme konusunda titizlik gösteren Ahmed b. Hanbel'in rivâyet üslubuna uymamaktadır. Kısacası risâlenin bu kısımda yapılan muhteva açısından değerlendirmesi, risâlenin ona nispetinin doğru olmadığını teyit etmektedir.

Risâlenin Ahmed b. Hanbel'e nispetinin tutarsızlığının en önemli gerekçelerinden birisi de, Endülüs'e gidip gitmediği meselesidir.

Söz konusu metnin girişinde verilen bilgilere göre, İbn Hanbel, kendisinde kırk hadis olduğunu öğrendiği bir şeyhten bu hadisleri almaya gider. Ancak hadislerin üç tanesinin eksik olduğunu öğrenir. Şeyhi, dinlemediği bu üç hadisin, Endülüs'teki bir râvîde olduğunu söyleyince arkadaşları ile birlikte Endülüs'e gider.

Klasik kaynaklarda İbn Hanbel'in hayatı hakkında, neredeyse yıl yıl kronolojisi tespit edilebilecek kadar teferruatlı bilgiler verilmiştir. Bunlar arasında onun ilmî seyahatleri de detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ancak gerek hayatından bahseden klasik ve çağdaş kitaplarda⁸³, gerekse Endülüslü âlimlerin biyografilerine yer

⁸¹ Ömek için bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, V, 266-267, 301; Makdisî, *Mihne*, s. 33; Zehebî, *Târîh*, XVIII, 66; *Siyer*, XI, 186, 192.

⁸² Bkz. Ukaylî, *Duafâ*, III, 873-874; Âcurî, *Şerâ*, II, 650-651; *Erbân*, hadis nu: 18; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 234; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, IV, 265-266; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VIII, 312.

⁸³ Bkz. I. dipnot.

veren kaynaklarda⁸⁴, onun Endülüs'e gittiğine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu kadar önemli bir bilginin gözden kaçırılması da mümkün değildir.

Risâledeki "Babam bu olaydan, bu yolculukta beraber oldukları Ali b. el-Medîni (ö. 234/848) ve diğerlerinden duyuluncaya kadar bahsetmedi." cümlesinden anlaşıldığına göre, Ahmed b. Hanbel'in Endülüs seferinde hocası ve arkadaşı Ali b. el-Medîni de bulunmaktadır. Oysa özgeçmişini anlatan kaynaklarda, onun Endülüs'e⁸⁵ gittiğinden bahsedilmediği gibi, Endülüs'e ait tabakat kitaplarında da Ali b. el-Medîni'den söz edilmemektedir⁸⁶. Gerek bu bilgi, gerekse senedlerde geçen râvîler, eserin ikinci bir Ahmed b. Hanbel'e ait olma ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. Çünkü söz konusu isimlerden oğlu Abdullah ve Katî râvilerindedir. Ali b. el-Medîni ise hocası ve arkadaşıdır.

Hadis tahsili için her türlü zorluğa katlandığı bilinen, seyahatten asla kaçınmayan ve hadisi, bizzat râvisini görüp kendisinden dinleyerek rivâyet hakkını almayı ilke edinen Ahmed b. Hanbel'in Endülüs'e dahi gidebileceği düşünülse de, tarihî bilgiler bunu doğrulamamaktadır. Kaldı ki maddî imkânsızlıklar nedeniyle gitmek istediği Rey kentine⁸⁷ ve söz verdiği halde Şafîi'nin yanına Mısır'a⁸⁸ gidememiştir.

Risâlenin Ahmed b. Hanbel'e nispetinin doğru olmadığını belgeleyen önemli bir husus da onun, rüyasında doğrudan Hz. Peygamber'den hadis alması meselesidir.

Kaynaklarda hayatı hakkında ayrıntılı bilgi verilen İbn Hanbel'in, kendisinin gördüğü, ilişkili olduğu ve görüldüğü rüyalar da detaylı şekilde anlatılmıştır. Söz konusu rüyalarda ne risâleden söz edilmiş, ne de risâledeki içeriğe benzer bir rüyadan bahsedilmiştir⁸⁹. Ayrıca böyle ilginç bir rüyanın gözden kaçırılmış olması ihtimali de mümkün gözükmemektedir. Yine bu olay, eğer gerçek olmuş olsaydı, hadis usulü kitaplarında ele alınan *bir bedel karşılığı hadis rivâyeti* meselesinde de mutlaka örnek olarak verilir⁹⁰.

⁸⁴ Bkz. İbnü'l-Farâzi'nin *Târîhu'l-Ulemâ'sı*; İbn Hammâd'ın *Muktebis'i*; Humeydi'nin *Cezvetü'l-Muktebis'i*; Merraküşî'nin *Mu'cib'i*.

⁸⁵ Bkz. Ukaylî, *Duafâ*, III, 962-963; Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh*, III, 962; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, XIII, 421-441; Mizî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXI, 5-34; Zehebî, *Siyer*, XI, 41-60; *Mizân*, III, 138-141; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 176-180.

⁸⁶ Bkz. İbnü'l-Farâzi'nin *Târîhu'l-Ulemâ'sı*; İbn Hammâd'ın *Muktebis'i*; Humeydi'nin *Cezvetü'l-Muktebis'i*; Merraküşî'nin *Mu'cib'i*.

⁸⁷ Bkz. Sâlih b. Ahmed, *Sîretü'l-İmâm Ahmed*, s. 32-33; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 266; Zehebî, *Târîh*, XVIII, 65; *Siyer*, XI, 183.

⁸⁸ Bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, LI, 354; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 382-383.

⁸⁹ Bkz. İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 311-312; II, 68-70; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 187-192; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîh*, VI, 102; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 30-31, 40-42; İbn Asâkir, *Târîh*, V, 333-341; İbnü'l-Cevzî, *Mendâkib*, s. 583-628; Makdisî, *Mihne*, s. 15-30, 33; Zehebî, *Siyer*, XI, 344-354; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 426-429.

⁹⁰ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Kifâye*, I, 455-462; Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, II, 252-266; Amir, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İmâm*, s. 57-58.

Söz konusu rüya olayı, ilmî şahsiyet, gayret ve titizliği ile öne çıkmış Ahmed b. Hanbel'in hadis alma kuralları ile uyuşmamaktadır. İlim/hadis öğrenme uğruna hiçbir zorluk ve sıkıntıdan kaçınmayan, hocalarından hadis alırken/yazarken *lika* şartını arayan ve hadis dinlemek için gücü yettiğinde yolculuktan asla kaçınmayan birinin böyle bir şey yapması düşünülemez⁹¹.

Tarihi olarak yaşadığı devirde herkes, hadis almak için Haremeyn, Irak bölgesi, Bilâdü's-Şam ve Yemen'e gidip gelirken onun Endülüs'e gitmesinin mantıklı bir izahı yapılamamaktadır. Bu durum ise, Endülüs hadis tarihi incelendiğinde, olsa olsa onun yaşadığı dönemden sonra mümkün olabilir. Şayet İbn Hanbel, Endülüs'e gitmesinin gerekli olduğu kanaatine varsaydı, mutlaka oraya giderdi ve bu bilgi de hayatı hakkında ayrıntılı olarak temel kaynaklarda yer alırdı.

Rüyada vasıtasız Hz. Peygamber'den hadis alma metodunun bir yöntem olarak Hadis Usulü konuları arasında bulunmaması, meseleye muhaddislerin nasıl baktıklarını gösterir. Eski olsun yeni olsun hadis âlimleri, böyle bir yolla bir hadisin tespit edilemeyeceğini ve bu yöntemin batıl olduğunu ifade ederler⁹². Ahmed b. Hanbel'in hadisçiliği göz önünde bulundurulduğunda onun da rüyada hadis alma usulü olarak karşı çıkacağı hemen fark edilecektir.

Konunun daha iyi anlaşılması amacıyla ücret karşılığı hadis rivâyet etme tartışmalarına kısaca değinmek uygun olacaktır. Klasik hadis ilminde, ücret karşılığı hadis öğretimi, tartışılan bir meseledir. Hadis rivayet etme karşılığında, ücret alınmasına şiddetle karşı çıkanlar olmakla birlikte ihtiyacı olanların ücret alabileceklerini belirten âlimler de vardır. Ancak ihtiyacı olmadığı halde ticaret düşüncesiyle hadis öğretimi karşılığında ücret alanların rivayetlerine de güvenilmez.

Hammâd b. Seleme (ö. 167/783), İshak b. Râhûye (ö. 238/852), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890) gibi, hadis ile uğraşmayı büyük bir ibadet olarak gören âlimler, ücret, hediye, hibe ve çalıştırma karşılığı hadis rivâyet etmeye cevaz veren bazı muhaddislere⁹³ karşı çıkarak bedel isteyenlerin rivâyetlerinin alınmaması gerektiğini söylemektedirler⁹⁴. Ancak İbn Hanbel'in *Müsned*'de kendilerinden rivâyette bulunduğu ücret alan üç hocası vardır. Bunlardan Affân b. Müslim (ö. 219/834), 1982 hadis ile kendisinden en çok hadis naklettiği hocasıdır⁹⁵. el-Fadl b. Dükeyn Ebû Nuaym (ö. 218, 219/833, 834)'dan

⁹¹ Örnek için bkz. İbn Ebî Hâtim, , *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, I, 301; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 174-175; İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 72; *Sıfatü's-Safve*, II, 207.

⁹² Bkz. Aliyyü'l-Kârî, *Masnû'*, (thk. Ebû Ğudde 213. dipnot), s. 174; Dümeynî, *Mekâyîsu Nakdi Mutûni's-Sünne*, s. 237-238.

⁹³ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Kifâye*, I, 460-462; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, II, 256-266; Amir, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İmâm*, s. 57-58.

⁹⁴ Bkz. Hatîb el-Bağdâdî, *Kifâye*, I, 455-459; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, II, 252-256; Amir, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İmâm*, s. 57-58.

⁹⁵ Bkz. İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 58; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 389; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, II, 256-257; Amir, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İmâm*, s. 58, 75, 262.

161⁹⁶, Hafı b. Ömer b. el-Hâris (ö. 225/839)'den ise tek hadis⁹⁷ almıştır. Bu hocaları ücret almalarına rağmen hadis münekkitleri tarafından güvenilir kabul edilmişlerdir⁹⁸.

Ücret karşılığı hadis öğretimi hakkındaki tartışmada Ahmed b. Hanbel'in hangi tarafta olduğunu tespit ettikten sonra, metinde Endülüslü şeyh ile aralarında geçen rivâyet mukabili, para pazarlığı kısmı değerlendirilecektir. Risâlede İbn Hanbel ve arkadaşları, Endülüslü şeyh, "Evet, yanınızdakileri verin bakalım." dediğinde onun dünyalık bir bedel karşılığı hadis rivâyet ettiğini anlarlar. Şeyh, hayli fazla para isteyince, hepsi ellerindeki bütün paralarını ortaya koymalarına rağmen, şeyhin istediği miktara ulaşamazlar. Şeyh isteğinde ısrar edince, bu sefer araya o yörenin itibarlı kişilerini devreye sokarlar ve şeyh bir miktar indirim yapar, fakat yine de ödemeye güçleri yetmez. Başlarından geçen bu hâdise, kendi içerisinde iki açıdan tenkit edilebilecek durumdadır.

Birincisi, Ahmed b. Hanbel, ilim çevrelerinde küçük yaştan itibaren asalet, takva ve ilme yatkınlığı ile duyulmaya başladığı için, gıyaben muhaddisler/âlimler tarafından tanınırdı. Hadis almak için yanlarına gittiğinde hocaları değer verip onu överler ve hadislerini gönül rızasıyla kendisine rivâyet ederlerdi⁹⁹. Burada kim olduğu bilinmeyen ve ölçüsüz ücret talep eden Endülüslü şeyhin, âlimler nezdinde son derece saygın olan bir ilim yolcusu, böyle muamele etmesi pek anlamlı görünmemektedir. Dahası şeyhin oldukça yüksek meblağda para istemesi ve onun, arkadaşlarıyla birlikte kendi aralarında parayı derlemeye çalışmalarına rağmen istenilen miktarı toplayamamaları ve şeyhin onlarla pazarlık yapması hoş olmayan bir tablodur. Ayrıca Endülüslü nüfuzlu şahsiyetlerin devreye girmesine rağmen, hâlâ şeyhin ödeyemeyecekleri miktarda para istemede ısrar etmesi, öncelikle bir muhaddise, bir âlime yakışmamalıdır. Üstelik rivâyeti dinleyecek kişilerin sayıca kalabalık olmasından tamaha kapılan bu kişinin yaptığı, fırsatçılıktan başka bir şey değildir.

İkincisi, Ahmed b. Hanbel gibi birisinin bu olup biten karşısında hâlâ ondan hadis almaya ısrar etmesi, makul görülmemekte ve onun hadis alma metoduyla da uyuşmamaktadır. Zira o, ücret karşılığı hadis öğretimine karşı çıkan ve bunu cerh sebebi sayanlardandır¹⁰⁰.

Ayrıca risâlede söz konusu edilen üç rivâyet hakkında değerlendirme yapmak ta uygun olacaktır.

⁹⁶ Bkz. İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 58; Hatîb el-Bağdâdî, *Kifâye*, I, 461; Zehebî, *Siyer*, X, 152; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, III, 389; Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, II, 256-257, 259; Amir, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İmâm*, s. 58, 288.

⁹⁷ Bkz. İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 46; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 453; Amir, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İmâm*, s. 58, 164.

⁹⁸ Bkz. Zehebî, *Siyer*, X, 142-157, 242-255, 354-356; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 453-454; III, 117-119, 387-390.

⁹⁹ Bkz. İbn Asâkir, *Târîh*, V, 267-298; İbnül-Cevzî, *Menâkıb*, s. 83-106; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 448, 450; Zehebî, *Siyer*, XI, 204, 210; İbn Kesîr, *Bidâye*, XIV, 383.

¹⁰⁰ Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-Muğîs*, II, 252, 260.

Katîî, risâledeki üç hadisin başlangıcında şöyle demektedir: *Abdullah dedi ki: Babam bu hadisleri Yezîd b. Hârûn'dan isnatlarıyla birlikte, Peygamber (s.a.v.)'den merfû olarak almıştır. Yezîd b. Hârûn ve başkaları da bu hadisleri, zikredildiği şekliyle Allah'ın elçisi'nden merfû olarak babamdan işitmişlerdir.*" Metinden anlaşıldığı üzere Ahmed b. Hanbel, daha önce bu üç hadisi hocası Yezîd b. Hârûn el-Vâsıtî (ö. 206/821)'den isnadlarıyla almıştır. Ancak görüldüğü üzere, üç hadisin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'i*¹⁰¹ ve *Âcurrî* (ö. 360/970)'nin *Şerâ'a'sı* ile *Erbaîn*'inde¹⁰² geçen senedlerinde, Yezîd b. Hârûn geçmemektedir. Bununla birlikte İbn Hanbel, hocası Yezîd b. Hârûn'dan sadece *Müsned*'de 1280 hadis rivâyet etmektedir¹⁰³. Aynı şekilde Yezîd b. Hârûn, *Âcurrî*'nin *Şerâ'a'sındaki* başka isnadlarda oldukça sık, *Erbaîn*'in de ise sadece bir yerde geçmektedir.

Risâlede üç hadis, Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân b. Mâlik el-Katîî, Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, isnadıyla geçer. İbn Hanbel de hadisleri rüyasında Rasûlüllah (s.a.v.)'den doğrudan alır. Hadislerin Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki ve *Âcurrî*'nin *Şerâ'a'sı* ile *Erbaîn*'indeki senedlerinde *Katîî* yoktur. Ayrıca İbn Hanbel'in *Müsned*'indeki isnadlar incelendiğinde kendisi ile oğlu Abdullah hariç, sahabeler dâhil 4 veya 5 râvî bulunur.

Gerek hadislerin bulunduğu kaynaklar, gerekse Şuayb el-Arnaût'un *Müsned* tahkik ve tahrîcinde hadisler hakkında yaptığı sıhhat değerlendirmeleri, rivâyetlerin sağlam ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca hadisler, pek çok târikle, birçok sahabiden nakledilmektedir.

Şârihler, geçmiş mükteşebâtı aktarmada önemli bir görev üstlenmişlerdir. Bu bağlamda üç hadisin şerhinde, hadis şârihlerinin bu hikâyeden bahsedip etmedikleri araştırılmış, ama herhangi bir şey tespit edilememiştir.

Risâlede belirtildiği üzere Abdullah, babasının Yezîd b. Hârûn'a giderek ondan birçok hadis aldığını belirtmekte ve kendisinden daha önce işittiği üç hadisi, hocasının İbn Hanbel'den bir de bu şekilde dinleyerek ödeştiklerinden bahsetmektedir. Oysa ilim geleneğinde böyle bir hak ödeme bilinmemekle birlikte ilim, hem emanettir, hem de kutsaldır. Daha önce de zikredildiği gibi, öğretim karşılığında ücret alınıp alınamayacağı bile tartışma konusudur. Yani risâlenin gerek kaynak, gerekse içerik kritiği bakımından çelişkiler barındırdığı ve kurgulandığı belli olmaktadır.

SONUÇ

Ahmed b. Hanbel, ömrünü Rasûlüllah (s.a.v.)'in hadislerini toplamaya vakfetmiş ve yaşamını hadise göre düzenlemeye gayret etmiş bir âlimdir. O, zühd,

¹⁰¹ Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, birinci hadisin şevâhidi: II, 169; IV, 267 (18345, 18346); V, 315-316. İkinci hadis: I, 374-375, 379, 382, 414, 430; II, 167, 176, 484-485; III, 116, 117; IV, 6-7; V, 197, 332; VI, 107. Üçüncü hadis: IV, 267, 269, 270, 271, 274, 275. Hadislerin diğer bazı kaynaklardaki yerleri için çevirideki ilgili dipnotlara bakılabilir.

¹⁰² Üç hadisin isnadı için bkz. *Âcurrî*, *Şerâ'a*, II, 650-651, 777-779; *Erbaîn*, hadis nu: 6, 18, 42.

¹⁰³ Bkz. Amir, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İmâm*, s. 394.

takvâ ve ağırbaşlı hali ile çevresindekiler üzerinde derin bir saygı uyandırmış mütevazı biridir.

İbn Hanbel'in hal tercümesi ile ilgili eserlerde, gerek Ahmed b. Hanbel'in gördüğü, gerekse Ahmed b. Hanbel'in görüldüğü rüyalara genişçe yer verilmiştir. Ancak bunlar arasında, bu rüyadan ve risâleden hiç söz edilmemiştir. Kaldı ki, rüyada Hz. Peygamber'den hadis alma yöntemi, onun hadisçiliği dikkate alındığında kabul edilebilir de değildir. Buna ilave olarak anlatılan olayda, onun hadis rivâyeti karşılığında Endülüslü şeyhe ücret vermeye çaba harcaması, hadis öğretimi mukabilinde ücret alınmasına şiddetle karşı çıkan bir âlim için pek makul görünmemektedir.

Risâleye göre Ahmed b. Hanbel'in rüyasında Rasûlullah (s.a.v.)'den doğrudan aldığı iddia edilen üç hadisten ikincisi ve üçüncüsü, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde geçer. Ancak *Müsned*'de birinci hadisin aynısı olmasa da şâhidi bulunur. Hadislerin üçü, Âcurrî'nin *Erbâin*'inde geçmekle birlikte, üçüncü hadis *Şerâf*'sında yoktur.

Makalenin "Ek 3"teki risâle çevirisi kısmında yapılan tahriçlerden de anlaşılacağı üzere hadisler, farklı senedlerle pek çok temel kaynakta yer alır. Bundan başka sahîh kabul edilen üç hadis, Peygamber (s.a.v.)'in sözlerindedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi, birinci hadisteki Ebû'd-Derdâ'nın sözlerinin Hz. Peygamber'e isnad edilmesi dışında, her üç metinde de lafız bakımından bir problem bulunmaz. Asıl kaynaklarla yapılan karşılaştırma bunu doğrular niteliktedir.

Risâlenin iç ve dış tenkit açısından incelenmesi sonucu Ahmed b. Hanbel'in hadis almak için Endülüs'e gitmediği ve risâlenin ona nispetinin doğru olmadığı tespit edilmiş, ancak kime ait olabileceğine dair açık bir karineye rastlanmamıştır.

Risâlede zikredilen râvîlerden Fârikî'nin kim olduğu bilinmemektedir. Metinden anlaşıldığı üzere onun, Katîfî'nin râvisi olup Âcurrî ile birlikte, üçünün çağdaş oldukları anlaşılmaktadır. Bununla beraber Fârikî'nin, Katîfî ve Âcurrî ile ilişkisine dair, herhangi bir bilgi tespit edilememiştir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned* hariç eserlerinin çoğunluğunun öğrencileri tarafından derlenmesi ve kitap yazmaya soğuk bakması, bu risâlenin İbn Hanbel'e bir râvî tarafından nispet edildiği fikrini uyandırmaktadır. Risâlenin senedlerinde geçen râvî Fârikî hakkındaki soru işaretleri, hikâyeyi ve risâleyi uydurarak eser yazmaya sıcak bakmayan İbn Hanbel'e atfedenin o olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

EK I. YAZMANIN TAVSİFİ

Zâhiriyye Kütüphanesi, Mecmû'a rakamı: 3795, Mecâmî'nır. 59, vrk. I 10/a- I 12/b. Yazıya bakıldığında, VIII. yüzyılda yazıldığı tahmin edilen normal yazı türündedir¹⁰⁴.

Mecmû'a, çoğunluğu hadis olmak üzere başka konuları içeren on altı risâle içermektedir.

Mecmû'a, 229 varak, 13-24 satır ve 13X19 cm ebadındadır. Bir satırda yaklaşık 8-13 kelime bulunmaktadır. Mecmû'a, farklı yazı karakterlerinde yazılmış olup yazılar çoğunlukla kötü ve eskidir. Eserde çoğunluğu V. ve VI. yüzyıla ait semâ' kayıtları bulunmaktadır. Eserde, Ömer b. el-Hâcib'in ve el-Medresetü'l-Umeriyye vakıf kaydı bulunmaktadır. Yazmanın özellikle son kısmında bulunan sayfaları rutubet görmüştür¹⁰⁵.

1, 2, 3, 4, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 15, 16 numaralı risâleler hadis; 5, 7 numaralı risâleler akaid; 10 numaralı risâle teracim ve 14 numaralı risâle ise ahlâk ile alakalıdır.

1) Müellifi meçhul, *el-Müsel el bi'l-Eweliyye* 2) Yusuf b. Halil ed-Dimeşkî (ö. 648/1250), *el-Ehâdîsü's-Subâiyyât* 3) Yusuf b. Hasen es-Sâlihî el-Hanbelî (ö. 909/1503), *el-Erbaûnu'l-Muhtâra min Hadîsi'l-İmâm Ebî Hanîfe* 4) İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvîni (ö. 273/886), *Sülâsiyyâtü Süneni İbn Mâce* 5) Ebû Bekr, Cafer b. Muhammed el-Firyâbî (ö. 301/913), *Sıfetü'l-Münâfik* ve *Alâmâtuh* 6) Ebû'l-Kâsım, el-Fadl b. Cafer et-Temîmî (ö. 373/983), *Nüşatü Ebî Müşir* (ö. 218/833) ve *Yahya b. Sâlih el-Vuhâzî* (ö. 222/836) 7) Ebû Bekr, Muhammed b. Cafer el-Harâitî (ö. 327/938), *Hevâtifu'l-Cenân* ve *Acıbu mâ Yuhkâ ani'l-Kühhân mimmâ Yübeşşiru bi'n-Nebî Muhammed* ve *Yedüllü minhu bi Vâdihî'l-Burhân* 8) Ebû'l-Hüseyn, Abdulvehhâb ibnü'l-Hüseyn ed-Dimeşkî (ö. 396/1005), *Nüşatü Ebî'l-Abbâs Tâhir b. Muhammed ibni'l-Hakem et-Teymî* 9) Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö. 241/855), *es-Selâsetü Ehâdîsi'l-İetâ Ravâhâ'l-İmâm Ahmed ani'n-Nebî (s.a.v.) fi'l-Menâm* 10) İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), *Hilyetü'l-İmâmi-Ş-Şâfiî* 11) Ebû'l-Haccâc Yusuf b. Halil ed-Dimeşkî (ö. 648/1250), *Avâli'l-İmâm Ebî Hanîfe* 12) Ebû Ali, el-Hüseyn b. Muhammed b. Yusuf el-Lehyânî (ö. IV. asır), *Cüz'ün min Hadîsi Ebî Ali el-Hüseyn b. Muhammed b. Yusuf el-Lihyânî an Şayûhih* 13) Ebû Bekr, Muhammed b. Abdillâh b. Sâlih el-Mâlikî el-Ebhürî (ö. 375/985), *el-Fevâidü'l-Müntekâtü'l-Ğarâib* 14) İbn Ebî'd-Dünyâ, Ebû Bekr, Abdullâh b. Muhammed (ö. 281/894), *Zemmü'l-Meldhî* 15) Ebû'l-Kâsım, Abdulaziz eş-Şehrezûrî el-Mâlikî (ö. 427/1035), *Hadîs an Şuyûhih* 16) İbnü'r-Ressâm Ahmed b. Ebî Bekr el-Kâdirî (ö. 844 /1440), *Kitâbü'l-Erbaîn minel'Ehâdîsi'n-Nebeviyye*¹⁰⁶.

¹⁰⁴ Bkz. Yasin, *Fihrisu'l-Mecâmî'*, s. 289, 293.

¹⁰⁵ Bkz. Yasin, *Fihrisu'l-Mecâmî'*, s. 289-290.

¹⁰⁶ Bkz. Yasin, *Fihrisu'l-Mecâmî'*, s. 290-296.

EK 2. YAZMANIN TAHKİKİ

110 / ب الثلاثة أحاديث التي رواها الإمام أحمد عن النبي صلى الله عليه وسلم في

المنام

111 / آ بسم الله الرحمن الرحيم

قال أبو الفرج الحسن بن علي بن إبراهيم الفَارَقِي: أنبأنا أبو بكر أحمد بن جعفر بن حمدان بن مالك القَطِيعِي، ثنا عبد الله بن أحمد قال: سمعت أبي يحدث قال: خرجنا من العراق سبعين رجلاً في طلب الحديث، وكان القوم يقدموني عليهم، وذلك لضبطي الحديث، لأنني كنت أصلح منهم. - قال عبد الله: فحسبتُ أن أبي قال ذلك تواضعاً في نفسه. - قال: فمكثنا في تلك الرحلة سبع سنين، ونفدت نفقاتنا مع أن الشيوخ الذين كنا نقدم عليهم يقومون ببعض أمرنا. فعند ذلك وقع إلينا عند بعض الشيوخ الأربعين حديثاً، يذكرون أنها التي روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال: "من حفظ على أمي أربعين حديثاً حشره الله يوم القيامة فقيهاً عالماً". فأحصيناها فإذا هي يعجز عن "الأربعين" ثلاثة أحاديث. فسألنا الشيخ عن باقي الأحاديث فذكر أنه لم يسمع ثمتها ولا توجد إلا عند شيخ بالأندلس.

فَحَثُّتُ أصحابي على الطلب لذلك ورَغَبْتُهُم فيها، فأجابوا، فصرنا جميعاً إلى الأندلس. فدخلنا بأجمعنا على الشيخ، فسلمنا عليه. وقلت له: إنا قصدنا الشيخ لِيُفِيدَنَا مِنْ حديثه، ويكون فيما يفيدنا الشيخ الأربعين حديثاً التي روي عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه قال فيها تلك المقالة فقال: نعم، هاتوا ما معكم. فعلمنا أنه يأخذ على الحديث عوضاً من الدنيا. فقلت: نعود إلى الشيخ، فانصرفت بأصحابي. فقلت لهم: ليس هذا كَمَنْ عهدتم فإن أولئك كانوا يفتقدون أحوالكم، وهذا ممن يتبغي عوضاً من الدنيا فهاتوا ما بقي معكم فإن الله يعوضكم من فضله. فجمعت منهم مع ما كان معي من نفقتي قدر ثلاثمائة درهم.

وغدوت إليه بأصحابي ودفعت إليه ما جمعته فردّه عليّ وقال: لا أُسْمِعُكُمْ بأقل من ألف درهم. فسألناه المسامحة وقبول ما جمعناه فأبى، ولم نجد فيه حيلة فانصرفنا من عنده.

فقلت لأصحابي: قد علمتم ما قصدنا، وأنه "من عزّ عليه ما يطلب هان عليه ما يجد" ولا تدخروا شيئاً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فلأن أموت طالبا لما جئت فيه أحبّ إليّ أن أرجع راغباً عنه ولو وصلتُ إلى أن أحمّل ذلك عنكم لفعلتُ فمن // 111 / ب كان منكم معه فضل قميص أو دثار فليبعه فإن الله مخلّفه، ومعوض ما هو خير منه. فباعوا ما كان معهم وتحملوا إلى أن تمّ ما معنا خمسمائة درهم.

فغدونا إلى الشيخ ودفعنا ذلك إليه فردّها. وقال: كما قالته الأولى، فمكثتُ أعاوضه وأسأله مدة ستّة أيام، وهو لا يرجع عن القول الأول. ودأخله الطمع لما رأى كثرتنا وحرصنا، فانصرفنا من عنده فقلت لأصحابي: امضوا بنا حتى نسيأل شيوخ هذه البلدة يحضروا معنا عنده فلعله يستحيي منهم. فمضينا إلى جماعة من الأشياخ، وكل وعدنا وقت الفجر أن يحضر نحن وهم عنده. ونحن نطمع أن يجيبهم إلى مسألتهم فينا.

فأخذت في ذلك وردي فغلبتني عيني فاستندت إلى جدار المنزل. فلم يطول بي ذلك حتى رأيتُ الباب قد فتح، والبيت قد أضاء نورا. وإذا برجل قد دخل أحسن الناس وجهاً، وأطيبهم رائحةً، وأجملهم ملبساً، وعن يمينه وعن يساره رجلين، ومن ورائه قوم يتبعونه. عليهم النور والسكينة والهيبة. فوثبت قائماً فسلمتُ عليه فردّ عليّ السلام بكلام لم أسمع بعد كلام الله أحلى من منطقه، فقلت: بأبي أنت وأمي! من أنت الذي ما رأيت أحسن منك وجهاً، ولا أطيّب ريحاً، ولا أنقى منك ثوباً؟ فقال: يا أحمد أو لا تعرفني؟ فقلت: اللهم لا، فقال: أنا محمد، أنا رسول الله، أنا نبي الله. فبادرتُ لأقبل بين عينيه فقبل هو بين عيني. واستند إلى الجدار فجلس، وجلس أصحابه، وجلست بين يديه، فأخذ بيدي فأجلسني عن يمينه. فقلت: بأبي أنت وأمي يا رسول الله! ألا ترى ما نحن فيه

مع هذا الشيخ؟ نطلب منه حديثاً سمعه عنك، فأبى إلا بعوض ولو أمكننا أو قال: "أمكنتني" أن نبذل أرواحنا في ذلك لم نستكثره، غير أننا في الغربية، ولا لنا قدرة على ما يريد فقال: يا أحمد! أو لا تعرف الأحاديث؟ فقلت: اللهم لا، فقال: احفظها عني. وجعل يلقنني حديثاً حديثاً حتى حفظتها عنه واستيقظت فرحاً فقلت في نفسي: لعله عند اليقظة. يزول ذلك فأعدت على نفسي الأحاديث، فإذا هي راسخة في قلبي. فقممت إلى الصلاة ولم أوقظ أحداً من أصحابي فلما استيقظوا¹⁰⁷ قلت لهم: قوموا بنا نمضي إلى هذا الشيخ لننظر ما يكون من أمره. فأقبلنا إلى المسجد // 112 / أ ولم أعلم أحداً منهم بشيء مما رأيت.

وحضر القوم الذين سألناهم مسألة الشيخ الصلاة معنا، فلما انفتل من صلاته أقبلوا عليه يسألونه. فقال: قد كنت شرطت عليهم ألف درهم ولأقل مسألتكم أصع عنهم مائتي درهم. فلم أزل أترفق له، وأداريه، وأجتهد، وكل ذلك، وهو يأبى عليّ. فأدرت وجهي إلى أصحابي، وقلت لهم: قدّموا محابركم فقدّموها، وقدم الشيخ محبرته. وقال مستهزئاً: وها أنا أقدم محبرتي فقلت: اكتبوا فكتبوا أصحابي أن الشيخ قد أجابنا وأنه يملي عليهم. فقلت: اكتبوا "حدثنا أحمد بن حنبل الشيباني" فكتبوا قلت: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: فبهت إليّ أصحابي لا يعلمون ما عندي من ذلك، وكانوا لا يخالفوني في شيء أقوله فكتبوا فأملبت عليهم الثلاث أحاديث، والشيخ ينظر ويسمع حتى أتيت على آخر الثلاث أحاديث فقال الشيخ: أمسك عليّ، وأقبل على أصحابي فقال: أقسمت عليكم بهن قال: هذه الأحاديث هل قصدتم تمتحنوني بذلك وأنتم عالمون بها؟ فقال القوم: لا، والله ليس منا من كان يعرف شيئاً من ذلك ولا ندري ما القصة. فأقبل الشيخ عليّ فقال: أقسمت عليك بحق من ترجوا بهذا الحديث، هل كنت تعرف هذه الأحاديث وأردت تختبرني بذلك؟ فقلت: والله لو لم تقسم عليّ إذا لم أخبرك، والله ما بذلت وجهي لهؤلاء الشيوخ وسألتهم، وأنا أعرف من ذلك شيئاً. ولكن لما أخذت وردّي غلبتني عيني فنمت. فرأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في نفر من أصحابه دخل عليّ المنزل. فأضاء البيت نوراً فقممت في وجهه فقلت: من أنت؟ بأبي أنت وأمي! فما رأيت أحسن منك وجهها، ولا أطيب ريحها، ولا أنقى ثوبها. فقال: يا أحمد أو لا تعرفني؟ فقلت: اللهم لا، فقال: أنا محمد، أنا رسول الله، أنا نبي الله. فبادرت لأقبل بين عينيه فسبقني هو إلى ذلك، وقبل بين عيني ثم استند إلى جدار المنزل فجلس، وجلس أصحابه، وجلست بين يديه، فأخذ بيدي وأجلسني عن يمينه فقال الشيخ: أحسب أنك شكوتني إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم يا أحمد! فقلت: قد كان والله ذلك، فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا أحمد أو لا تعرف الأحاديث فقلت: اللهم لا، فقال: يا أحمد // 112 / ب احفظها عني فلم يزل يلقنني الأحاديث حتى أتى على آخرها ثم استيقظت من نومي، وقد رتل الذي رأيته في النوم يزول عني فجعلت أتلو الأحاديث على نفسي فإذا أنا أجود حفظاً لها من سائر الأحاديث فوالله ما أعلمت بها أحداً من الخلق حتى الآن. ولو لم تقسم عليّ لم أعلمك ولا لغبرك، فوثب الشيخ فضممني إليه وقبل بين عيني وقال: أنا تائب إلى الله تعالى أن أخذ على حديث ما عشت شيئاً من عرض الدنيا، وجميع ما سمعته من الحديث. فقد أجزته لك ولأصحابك فاسمعوا منه ما شئتم، وخذوا ما شئتم. وجعل الشيخ وأهل بلده يتفقدون أصحابي، ويقومون بأكثر أمورهم إلى أن فرغنا مما احتجنا إليه، وزودونا القوم. وخرجنا من عندهم على أحسن حال ببركة نبينا صلى الله عليه وسلم.

قال أبو بكر بن مالك: قال عبد الله بن أحمد: ولم يحدث أبي رحمه الله بذلك حتى سُمع من علي بن المديني وغيره ممن كان مع أبي في الرحلة. فعند ذلك أجمع أصحاب أبي المسألة له يحدثهم من لفظه، وجعل يمتنع من ذلك حتى أكثروا عليه السؤال فحدثهم الحكاية كما ذكرناها أو نحو من ذلك على هذا المعنى ولم يحدثهم بالأحاديث في ذلك اليوم حتى قدم عليه في ذلك شيوخ من واسط فيهم يزيد بن هارون. وكان أبي قد رحل إليه، وسمع منه الكثير، فقضى بذلك حقهم وحديثهم بها. قال أبو بكر:

¹⁰⁷ ورد هذه الكلمة في النسخة الأصلية "استيقظوا" ولعلها خطأ من الناسخ.

قال عبد الله: فسمعها أبي من يزيد بن هارون بأسانيد مرفوعة إلى النبي صلى الله عليه وسلم. وسمعها يزيد بن هارون وغيره من أبي عن النبي صلى الله عليه وسلم على ما ذكره، وهذه الأحاديث: 1- حدثنا أبو بكر ثنا عبد الله قال: سمعت أبي يحدث أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لقنه في نومه فقال:

"خَسَّ مَنْ جَاءَ مِنْ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَعَ إِيَّانٍ دَخَلَ الْجَنَّةَ مَنْ حَافِظَ عَلَى الصَّلَوَاتِ الْحَمْسِ عَلَى وَضُوئِهِنَّ¹⁰⁸ وَرُكُوعِهِنَّ وَمَوَاقِيَتِهِنَّ، وَأَعْطَى الزَّكَاةَ مِنْ مَالِهِ طَيِّبَةً بِهَا نَفْسُهُ (قَالَ): وَكَانَ يَقُولُ: وَإِيمُ اللَّهِ! لَا يَفْعَلُ ذَلِكَ إِلَّا مُؤْمِنٌ، وَصَامَ شَهْرَ رَمَضَانَ، وَحَجَّ الْبَيْتَ مِنْ اسْتِطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا، وَأَدَّى الْأَمَانَةَ قَالَ: قُلْتُ لِرَسُولِ اللَّهِ: وَمَا آدَاءُ الْأَمَانَةِ؟ قَالَ: الْغُسْلُ مِنَ الْجَنَابَةِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ لَمْ يَأْمَنْ ابْنَ آدَمَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ دِينِهِ غَيْرَهَا".

2- حدثنا أبو بكر ابن مالك قال // 113 / آ عبد الله بن أحمد: سمعت أبي رحمه الله يحدث أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لقنه في نومه قال: "إِنَّ خَلْقَ أَحَدِكُمْ يُجْمَعُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً، ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَبْعَثُ اللَّهُ إِلَيْهِ مَلَكًا فَيُؤَمِّرُ بِأَرْبَعِ كَلِمَاتٍ. فَيَكْتُبُ عَمَلَهُ وَأَجَلَهُ وَرِزْقَهُ، وَسَمِيَّ أَوْ سَعِيدًا، ثُمَّ يَنْفُخُ فِيهِ الرُّوحَ. وَإِنْ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ. وَإِنْ أَحَدَكُمْ لَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ النَّارِ حَتَّى مَا يَكُونُ بَيْنَهُ وَبَيْنَهَا إِلَّا ذِرَاعٌ فَيَسْبِقُ عَلَيْهِ الْكِتَابُ فَيَعْمَلُ بِعَمَلِ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَيَدْخُلُهَا".

3- حدثنا أبو بكر بن مالك ثنا عبد الله بن أحمد قال: سمعت أبي رحمه الله يحدث أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لقنه في نومه قال: "الْحُلَالُ بَيْنَ، وَالْحُرَامُ بَيْنَ، وَبَيْنَهُمَا شُبُهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ. فَمَنْ اتَّقَى الشُّبُهَاتِ فَقَدْ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِزِّضِهِ. وَمَنْ وَقَعَ فِي الشُّبُهَاتِ وَقَعَ فِي الْحُرَامِ كَالرَّاعِي حَوْلَ الْحِمَى يُوشِكُ أَنْ يَرْتَعَ فِيهِ، أَلَا وَإِنْ لِكُلِّ مَلِكٍ حِمَى، أَلَا وَإِنْ حِمَى اللَّهِ تَحَارُمَهُ".

قال أبو الفرج الحسين بن علي بن إبراهيم: وسمعت هذه الثلاثة أحاديث قرأت على أبي بكر محمد بن الحسين الأجري بمكة بأسانيد مرفوعة في جملة الأربعين حديثنا الذي ألفها وصنّفها.

قال الحافظ أبو عبد الله: وذكر أسانيد الثلاثة¹⁰⁹ أحاديث عن أبي بكر محمد الحسين الأجري. قال الحسن¹¹⁰ بن علي الفارقي: كتبت هذه الحكاية من حفظي على المعنى الذي سمعته من أبي بكر بن مالك يزيد اللفظ أو ينقص، واجتهدت في ذلك والله الموفق.

والحمد لله رب العالمين، وصلى الله على سيدنا محمد وسلم تسليماً كثيراً، وعلى جميع الأنبياء والمرسلين والكل، وسائر الصالحين وحسبنا الله ونعم الوكيل.

¹⁰⁸ ورد هذه الكلمة في النسخة الأصلية "وُجُهَهْنَ" ولعلها خطأ من الناسخ.

¹⁰⁹ ورد هذه الكلمة في النسخة الأصلية "الثلاث" ولعلها خطأ من الناسخ.

¹¹⁰ ورد هذه الكلمة في النسخة الأصلية "الحسين" ولعلها خطأ من الناسخ.

EK 3. YAZMANIN ÇEVİRİSİ

İMAM AHMED'İN RÜYADA PEYGAMBER (S.A.V.)'DEN NAKLEN Rİ-VÂYET ETTİĞİ ÜÇ HADİS

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Ebü'l-Ferac el-Hasen b. Ali b. İbrahim el-Fârikî dedi ki: Ebû Bekr Ahmed b. Ca'fer b. Hamdân b. Mâlik el-Katîf bize haber verdi: Abdullah b. Ahmed bize hadis rivâyet etti, şöyle dedi: Hadis rivâyet ederken babamı işittim ki şöyle dedi: "Hadis öğrenmek için yetmiş kişi olduğumuz halde Irak'tan yola çıktık. Kafiledelikler en fazla bana değer veriyorlardı. Bunun nedeni, hadis ezberleme yeteneğimdi. Çünkü ben herkesten daha kabiliyetliydim. –Abdullah şöyle dedi: Sanırım babam bunu mütevazılığından söyledi." Dedi ki: Yedi yıl boyunca bu seyahatte bulduk. Bizi kendilerinden üstün tutan kişiler bazı hizmetlerimizi karşılamalarına rağmen paramız tükenmişti. Tam bu sırada birtakım şeyhlerde kırk hadis olduğu bilgisi bize ulaştı. Peygamber (s.a.v.)'in şöyle buyurduğunun rivâyet edildiğini belirtiyorlardı: "Ümmetinden her kim kırk hadis ezberlese Allah onu kıyamet günü fakih âlim biri olarak diriltir"¹¹¹. Biz bu hadisleri saydık, bir de ne görelim kırk hadisten üç tanesi eksiktir. Şeyhe kalan üç hadisi sorduk. Bu hadisler arasında onları işitmediğini ve bunların ancak Endülüs'teki bir şeyhte bulunduğunu belirtti.

Arkadaşlarımı bu hadisleri almaya teşvik edip yönlendirdim. Kabul ettiler ve hepimiz Endülüs'e giderek hep birlikte şeyhin evine varıp kendisine selam verdik. Şeyhe şöyle dedim: Bizi hadisinden yararlandırın ve şeyhin bize sağladığı hadisler arasında Peygamber (s.a.v.)'den şöyle buyurduğu rivâyet edilen kırk hadis de yer alsın diye size geldik. Bunun üzerine (Endülüslü) şeyh şöyle dedi: "Evet, yanınızdakileri getirin bakalım". O vakit dünyalık bir bedel karşılığı hadis rivâyet ettiğini anladık. Bu durumda "Biz tekrar geliriz" dedim ve arkadaşlarımla birlikte oradan ayrıldım. Arkadaşlarıma "Bu zat sizin bildiğiniz kimselerden değildir. Zira sizin bildiğiniz kimseler, sizin durumunuzu dikkate alırlar. Oysaki bu adam dünyalık bir bedel istiyor. Yanınızda ne varsa getiriniz ki Allah da size fazlından karşılığını versin" dedim. Kendimde bulunan paralarla birlikte onlardan aldıklarımı da bir araya getirerek üç yüz dirhem topladım.

¹¹¹ Bkz. Tûsî, Muhammed b. Elsem, *Erbâin*, hadis nu: 43; Hasen b. Süfyân, *Erbâin*, s. 86-88; İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 134; II, 133; İbn Adî, *Kâmil*, III, 18; IV, 150; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 189; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, III, 239-241; İbn Abdilber, *Câmi'*, I, 192-199; Hatîb el-Bağdâdî, *Şeref*, s. 19-20; Elbânî, *Daife*, X, 97-104. Hadisin on dört sahabiden yirmi üç tarifini zikredip tek tek inceleyerek illetlerini açıklayan İbnü'l-Cevzî, buna rağmen âlimlerin hadis ile amel ederek kırk hadis derlediklerini ifade eder. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *İlel*, I, 119-129. Hadisi *Erbâin*'inin mukaddimesinde delil olarak kullanan Nevevî, pek çok tarikle ve çeşitli şekillerde rivâyet edildiğini belirttikten sonra, her ne kadar tarîki çok olsa da hadis hafızlarının onu *ittifakla zayıf* saydıklarını belirtir. O, bununla beraber âlimlerin bu hadis ile amel ederek sayılamayacak kadar çok ve farklı konularda "kırk hadis" telif ettiklerini zikreder. Ardından kendisinin bunun için istihâreye yattığını ve âlimlerin fezâil-i âmal konusunda zayıf hadisle amel edebileceğini belirttiklerini ifade eder. Bununla birlikte kendisinin dayanağının sadece bu hadis olmadığını belirterek sahîh iki hadisi delil olarak getirir. Bkz. Nevevî, *Erbâin*, s. 11-17.

Sabahleyin arkadaşlarımla birlikte şeyhin yanına varıp, topladıklarımı kendisine verdim. Bana paraları iade etti ve "Bin dirhemden aşağısına size rivâyet etmem" dedi. Kendisinden bize hoşgörülü davranmasını ve elimizdekileri kabul etmesini istedik ama reddetti. Bir çare bulamadık ve yanından ayrıldık.

Arkadaşlarıma şöyle dedim: "Amacımızın ne olduğunu biliyorsunuz. Kim bir şeye değer verirse, onun uğruna fedakarlıkları gözüne gözükmmez. Peygamber (s.a.v.)'den gelen herhangi bir şeyi (rivâyet etmeden) saklamayınız. (Elinizde bulunan paraları biriktirmeyiniz, veriniz). Uğruna geldiğim hadisler için burada ölmem, bu hadislerden vazgeçmiş olarak buradan ayrılmamdan daha iyidir. Eğer sizin sırtınızdan böyle bir yükü alma gücüm olsaydı, kesinlikle bunu yapardım. Kimin fazla bir gömleği veya battaniye varsa hemen satsın. Allah onu karşılıksız bırakmaz, ondan daha iyisini verir". Neleri varsa sattılar ve paramız beş yüz dirheme ulaşınca kadar fedakârlık yapmaya katlandılar.

Sabah vakti şeyhin yanına varıp parayı verdik ama kabul etmedi. "Ağzımdan ilk çıkan söz neyse o" dedi. Altı gün boyunca bunu kabul ettirmeye çalıştım, fakat o ilk sözünden dönmüyordu. Sayıca çokluğumuz ve arzumuzu fark ettiğinden tamaha kapılmıştı. Şeyhin yanından ayrıldık ve arkadaşlarıma şöyle dedim: "Haydi gelin! Bu şehirdeki şeyhlerden bizimle beraber bu şeyhe gelmelerini isteyelim". Belki onlardan utanır. Böylece bir grup şeyhe gid(ip görüş)tük ve her biri bize sabah namazı vakti onun evinde hazır olma sözü verdi. Biz şeyhin bizim hakkımızdaki ricalarını kırmayacağını umuyorduk.

Bu meselenin halli için evrad ve ezkarıma başladım, gözlerim kapandı ve evin duvarına yaslandım. Bu hal üzereyken çok geçmeden kapının açılmış olduğunu gördüm, ev nurla kaplanmıştı. Bir de ne göreyim, insanların en güzel yüzlü, en güzel kokulu ve en güzel giysili içeri girmişti. Sağında solunda birer kişi vardı ve peşinde üzerlerinde nur, huzur ve vakar bulunan bir grup onu izliyordu. Ayağa fırlayıp ona selam verdim. Bana Allah'ın kelamından sonra daha tatlısını işitmediğim bir sözle karşılık verdi. "Anam babam sana feda olsun! Siz kimsiniz? Kendisinden daha güzel yüzlü, daha güzel kokulu ve daha temiz giysili birisini görmedim" dedim. Şöyle buyurdu: "Ahmed! Beni tanımıyor musun?" "Aman Allahım, hayır" dedim. "Ben Muhammed'im, Allah'ın elçisi ve peygamberiyim" dedi. Alnını öpmeye çalıştım, O da benim alnımı öptü. Duvara yaslanarak oturdu. Ashabı da oturdular. Ben de önüne oturdum. Elimden tutarak beni sağ yanına oturttu. Dedim ki: Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Rasûlü! Bu şeyhle aramızdaki meseleyi görmüyor musunuz? Senden işittiği bir hadisi almak istiyoruz da bedelsiz vermiyor. Bu uğurda canımızı feda etmek mümkün olsa (veya canımı feda etme mümkün olsa dedi) çok görmeyiz, ama biz gurbetteyiz. İsteddiği bedeli ödemeye gücümüz yok". Şöyle buyurdu: "Ahmed! Hadisleri bilmiyor musun?" "Aman Allahım, hayır" dedim. Öyleyse "Onları benden ezberle!" buyurdu ve ben ezberleyinceye kadar hadisleri tek tek bana telkin etti. Sevincimden uyandım ve kendi kendime şöyle dedim: "Belki de yakaza halinde". Hadisleri kendi kendime tekrar ettim. Bir de ne göreyim, kalbime yerleşmişler. Arkadaşlarımdan herhangi birini uyandırmadan namaza kalktım. Uyandıkları zaman onlara şöyle dedim: "Kalkınız,

şu şeyhe gidelim. Bakalım ne yapacak!" Gördüklerimi kimseye anlatmadan mesci-
de gittik.

Bizim kendilerine ricada bulunduğumuz kişiler bizimle birlikte namaza gel-
diler. Şeyh namazını bitirince ona sormak için yanına gittiler. Şeyh dedi ki: "Ben
onlara bin dirhem vermelerini şart koşmuştum. İsteğinizi dikkate alarak onlara iki
yüz dirhem daha indirim yapıyorum". Ben (bu esnada) ona nazik davranmaya,
iltifatlarla gönlünü razı etmeye devam ediyor ve (işimizin hallolması için) çabala-
yıp duruyordum. Durum tamamen böyleyken o ise beni reddediyordu. Bunun
üzerine arkadaşlarıma döndüm ve onlara: "Hokkalarınızı getirin" dedim, onlar da
getirdiler. Şeyh de hokkasını getirdi ve alaycı bir tavırla: "İşte ben de hokkamı
getirdim" dedi. "Yazın!" dedim ve arkadaşlarım şeyhin sorumuzu cevaplayacağını
ve kendilerine cevabı yazdıracağını sandılar. (Arkadaşlarım hazırlanınca) ben:
"Yazın" dedim. "Bize Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî rivâyet etti". Arkadaşlarım
yazdılar. (Daha sonra) ben: "Rasûlullah (s.a.v.) buyurdu ki" dedim. Arkadaşlarım
bu konuda benim bilgimin ne olduğunu bilmediklerinden bana hayret etmişlerdi.
Hiçbir konuda benim sözüme karşı çıkmazlardı. Bu nedenle (dediğimi yapıp)
yazmaya devam ettiler. Ben de onlara bu üç hadisi yazdırdım. (Bunlar olurken)
şeyh (müdahale etmeden) bizi dinleyerek bekliyordu. Üçüncü hadisin sonuna
geldiğimde şeyh: "Dur, bekle" dedi. Arkadaşlarıma döndü ve dedi ki: "Bu üç hadis
üzerine yemin ederek söylüyorum. Siz bu üç hadisi bildiğiniz halde beni bunlarla
imtihan etmeye mi geldiniz?" Oradakiler: "Hayır, Allah'ın adı üzerine yemin olsun
ki bu konuda aramızda bir şey bilen yok ve bu olayı da bilmiyoruz". Bunun üzeri-
ne şeyh bana döndü ve: "Bu hadisle rızasını kazanmayı umduğunuz (Allah) hakkı
için (söyle)! Sen bu hadisleri biliyordun da beni bu konuda imtihan etmek mi
istedin?" Dedim ki: "Vallahî, şayet yemin etmemi istemeseydin sana (gerçeği)
söylemezdim. Allah'a yemin olsun ki hadis şeyhlerinden hiçbirine, bu konuda
başka bir şey bildiğim halde gidip (bu hadisleri) onlara sormadım. Ancak evrad ve
ezkara başladım, gözlerim kapandı ve uyuyakaldım. Peygamber (s.a.v.)'i ashabın-
dan bir grupla birlikte eve girerken gördüm. Ev nurla kaplanmıştı. Ayağa kalkıp
"Anam babam sana feda olsun! Siz kimsiniz? Kendisinden daha güzel yüzlü, daha
güzel kokulu ve daha temiz giysili birisini görmedim" dedim. Şöyle buyurdu:
"Ahmed! Beni tanı mıyorsun?" "Hayır" dedim. "Ben Muhammed'im, Allah'ın
elçisi ve peygamberiyim" dedi. Alnını öpmeye çalıştım, O benden önce davranıp
alnımı öptü. Daha sonra evin duvarına yaslanarak oturdu. Ashabı da oturdular.
Ben de önüne oturdum. Elimden tutarak beni sağ yanına oturttu.

Şeyh dedi ki: "Ahmed! Sanırım beni Rasûlullah (s.a.v.)'a şikayet ettin. "Evet,
Yemin ederim ki öyle oldu. Rasûlullah (s.a.v.) bana şöyle buyurdu: "Ahmed! Ha-
disleri bilmiyor musun?" "Aman Allahım, hayır" dedim. Öyleyse "Onları benden
ezberle!" buyurdu ve nihayet sonuna gelinceye kadar hadisleri bana telkin etti.
Daha sonra uykumdan uyandım ve uyandığım halde rüyamda gördüğüm hadisleri
okudum. Hadisleri kendi kendime okumaya başladım. Bir de ne göreyim bu
hadisleri diğerlerinden daha iyi ezberlemişim. Allah'a yemin ederim ki, şu ana
kadar kimseye söylemedim. Eğer bana yemin teklif etmeseydin sana da başkasına

da söylemezdim. Şeyh heyecanla ayağa kalkıp beni bağrına bastı ve benim alımdan öperek şöyle dedi: “Yaşadığım sürede herhangi bir hadis ve işittiğim tüm hadisler için dünyalık bir şey aldığımdan dolayı Allahü Teâlâ'ya tövbe ediyorum. Sana ve arkadaşlarına icazet verdim. Ondan dilediğinizi dinleyiniz ve dilediğinizi alınız”. Bu şeyh ve şehir halkı arkadaşlarımla halini sormaya ve işimiz bitinceye kadar ihtiyaç duyduğumuz şeylerin çoğunu karşılamaya ve bize yiyecek sağlamaya başladılar. Peygamber (s.a.v.)'in bereketi ile en iyi bir şekilde onların yanından ayrıldık.

Ebû Bekr b. Mâlik dedi ki: Abdullah b. Ahmed şöyle dedi: “Babam (Allah ona rahmet etsin) bu olaydan, bu yolculukta beraber oldukları Ali b. el-Medîni ve diğerlerinden duyuluncaya kadar bahsetmedi”. Bu sırada babamın arkadaşları, kendilerine hadisi lafzen rivâyet etmesini hep birlikte talep ettiler. (Babam ise) bundan (rivâyet etmekten) kaçınıyordu. Çevresindekiler ısrar edince onlara bu olayı bizim aktardığımız şekliyle ya da bu manada benzeri lafızlarla hadis olarak rivâyet etti. O gün, aralarında Yezîd b. Hârûn'un da bulunduğu Vâsıt'tan gelen hadis şeyhleri (yanlarına) gelinceye kadar onlara bu hadisleri rivâyet etmedi. Babam da ona gitmiş ve ondan birçok hadis dinlemişti. Bu şekilde onların hakkını ödemiş oldu ve onlara bu hadisleri rivâyet etti. Ebû Bekr şöyle söyledi: Abdullah dedi ki: Babam bu hadisleri Yezîd b. Hârûn'dan isnatlarıyla birlikte, Peygamber (s.a.v.)'den merfu olarak işittir. Yezîd b. Hârûn ve başkaları da bu hadisleri, zikredildiği şekliyle Peygamber (s.a.v.)'den merfu olarak babamdan işittirlerdir. Bu hadisler şunlardır:

I- Bize Ebû Bekr rivâyet etti. Bize Abdullah nakletti ve dedi ki: Babamı (Allah ona rahmet etsin) Hadis rivâyet ederken işittim ki Rasûlullah (s.a.v.), kendisine uykusunda telkin ederek şöyle buyurdu:

“Beş (haslet) var ki, her kim kıyamet günü onlara inanarak (huzur-u mahşere) bu amelleri getirirse cennete girer. (Bu meziyet sahipleri) abdestlerine, rükûlanna, ve vakitlerine riâyet ederek beş vakit namaza devam eden, gönlü razı olarak zekat veren, (Dedi ki: O, şöyle diyordu: Allah'a yemin olsun ki! Bunu ancak inanan yapar.) Ramazan orucunu tutan, gücü yeterse Kâbe'yi hacceden ve emanete riâyet eden(ler)dir.” Dedi ki¹¹²: Rasûlullah (s.a.v.)'e şunu söyledim: “Emanete riâyet nedir?” Dedi ki: “Cünüplükten dolayı yıkanmaktır. Şüphesiz ki, Allah (Azze ve Celle), sahip çıkması için kuluna emanet ettiği gusül abdestinden daha önemli bir şey emanet etmedi”¹¹³.

¹¹² Aslında kaynaklarda hadisin buradan sonraki kısmı, Hz. Peygamber ile değil, Ebû'd-Derdâ ile haberi dinleyenler arasında geçmektedir.

¹¹³ Hadis, Ebû'd-Derdâ (r.a.)'dan merfu olarak nakledilmektedir. Bkz. Ebû Dâvud, Salat 9, (429); Ukayfi, Duafâ, III, 873-874; Âcurî, Şerîa, II, 650-651; Erbaîn, hadis nu: 18; Taberânî, el-Mu'cemü's-Sağîr, II, 5; Ebû Nuaym, Hilye, II, 234; Beyhakî, Şuabü'l-İmân, IV, 265-266; Mizzî, Tehzîbü'l-Kemâl, VIII, 312. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde bu şekliyle olmasa da şevâhidi vardır. Bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 169; IV, 267 (18345, 18346); V, 315-316.

2- Bize Ebû Bekr b. Mâlik rivâyet etti ki, Abdullah b. Ahmed şöyle dedi: Babamı (Allah ona rahmet etsin) Hadis rivâyet ederken işittim ki Rasûlüllah (s.a.v.), kendisine uykusunda telkin ederek şöyle buyurdu:

“Şüphesiz sizden birinizin oluşumu, annesinin kamında kırk gecede toplanır. Sonra o kadar bir süre içinde orada, alaka (aşılınmış yumurta/embriyo) olur. Ardından bir o kadar süre içinde müdga (bir parça et) haline gelir. Sonra Allah ona bir melek gönderir ve dört kelime emredilir: Doğacak çocuğun nızkı, yaşama süresi, işleyeceği amelleri, şaki mi (cehennemlik mi) yoksa said mi (cennetlik mi) olacağı yazılır. Sonra ona ruh üflenir. Muhakkak ki sizden biri cennet ehlinin amelini işler, o hale gelir ki, kendisi ile cennet arasında bir kulaç kalır. Derken yazgı onun önüne geçer. Cehennem ehlinin amelini işler de cehenneme girer. Yine sizden biri cehennem ehlinin amelini işler, o hale gelir ki, kendisi ile cehennem arasında bir kulaç kalır. Derken yazgı onun önüne geçer. Cennet ehlinin amelini işler de cennete girer”¹¹⁴.

3- Bize Ebû Bekr b. Mâlik rivâyet etti ki, Abdullah b. Ahmed şöyle dedi: Babamı (Allah ona rahmet etsin) Hadis rivâyet ederken işittim ki Rasûlüllah (s.a.v.), kendisine uykusunda telkin ederek şöyle buyurdu:

“Helal da bellidir. Haram da bellidir. Bu ikisi arasında ise insanların çoğunun bilmediği bir takım şüpheli şeyler vardır. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de saygınlığını da kurtarmış olur. Her kim bu şüpheli şeylere dalarsa harama düşer. Tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an (sürü) koruluğa girebilecek durumdadır. Haberinizi olsun, her melikin bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu da haramlandır”¹¹⁵.

Ebû'l-Ferac el-Hasen b. Ali b. İbrahim (el-Fârikî) dedi ki: Bu üç hadisi, Mekke'de Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn el-Âcurî'ye, kendisinin telif ve tasnif ettiği Kırk hadis derlemesini, huzurunda isnadlarıyla birlikte okunurken dinledim.

Hafız Ebû Abdillâh dedi ki: Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn el-Âcurî'den naklen üç hadisi senedleriyle dinledi (zekera). el-Hasen b. Ali el-Fârikî (Ebû'l-Ferac) dedi ki: Ebû Bekr b. Mâlik'ten dinlediğim bu olayı, ezberimden mânâ üzere yazdım. Lafız(lar) artabilir de azalabilir de. Ben bunda gayret sarfettim, ama başarı Allah'tandır.

Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah'adır. Bolca getirilen salât ve selam Efendimiz Muhammed'in, peygamberlerle gönderilmişlerin tamamının ve herkesle birlikte diğer sâlihlerin de üzerine olsun. Bize Allah yeter. O, ne güzel vekildir.

¹¹⁴ Hadis, Abdullah b. Mes'ud (r.a.)'dan merfu olarak rivâyet edilmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 374, 379, 382, 414, 430; Buhârî, *Bed'ü'l-Halk* 6, (3036); *Enbiyâ'* 2, (3154); Kader I, (6221); *Tevhid* 27, (7016); Müslim, Kader I, (2643); Ebû Dâvud, *Sünne* 16 (4708); İbn Mâce, *Mukaddime* 10, (76); Tirmizî, Kader 4, (2137); Âcurî, *Şerâi*, II, 777-779; *Erbâin*, hadis nu: 6.

¹¹⁵ Hadis, en-Nu'mân b. Beşîr (r.a.)'dan merfu olarak nakledilmektedir. Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 267, 269, 270, 271; Buhârî, *İman* 37, (52); *Buyû'* 2, (1946); Müslim, *Müsâkât* 107, (1599); Ebû Dâvud, *Buyû'* 3, (3329, 3330); İbn Mâce, *Fiten* 14, (3984); Tirmizî, *Buyû'* 1, (1205); Nesâî, *Buyû'* 2, (4453); Eşribe 50, (5710); Âcurî, *Erbâin*, hadis nu: 42.

EK 4. YAZMA NÜSHA

KAYNAKÇA

- Âcurrî, Ebû Bekr (360/970), *Kitâbü's-Şerîa*, thk. Abdullah b. Ömer b. Süleyman ed-Dümeycî, I. bs. Riyad 1997, I-VI.
- , *Kitâbü'l-Erbaîne Hadisen*, thk. Bedr b. Abdillâh el-Bedr, Mektebetü Advâi's-Selef, Riyad 1420. (*el-Mektebetü's-Şâmîle*, sürüm: 2.04'den kullanılmıştır)
- Ahmed b. Hanbel (241/855), *Müsned*, thk. Ahmed Muhammed Şakir-Hamza Ahmed ez-Zeyn, Dâru'l-Hadîs, I. bs. Kahire 1995, I-XX.
- , *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût-Adil Mürşid-Muhammed Naîm el-Arkasûsî vd. Müessesetü'r-Risâle, I. bs. Beyrut 1995-2001, I-L.
- Ahmed Emin (1954), *Duhâ'l-İslâm*, Mektebetü'l-Üsra, Kahire 1997, I-III.
- Aliyyü'l-Kârî, (1014/1605), *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevdû' (el-Mevdû'âtu's-Suğrâ)*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, V. bs. Beyrut 1994.
- Alkan, Arif, *Ahmed b. Hanbel'in Hadis Anlayışı ve Müsned*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış doktora tezi, Ankara 1997.
- Amir Hasen Sabri, *Mu'cemu Şuyûhi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel fî'l-Müsned*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, I. bs. Beyrut, 1993.
- Aydınli, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul 1987.
- Bâcî, Ebû'l-Vefîd el-Endelüsî (474/1081), *et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li men Harrace anhu el-Buhârî fî'l-Câmi's-Sahîh*, thk. Ebû Lübâbe, I. bs. Riyad 1986, I-III.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed, (458/1065), *el-Câmi' li Şuabi'l-İmân*, thk. Abdulaî Abdulhamîd Hâmid, I. bs. Riyad 2003, I-XIV.
- Brockelmann, Carl (1956), *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (GAL)*, Arapça çev. Abdulhâfîm en-Neccâr vd. Dâru'l-Meârif, Kahire I-VI.
- Buhârî, Ebû İsmail (256/869), *el-Câmiu's-Sahîhu'l-Muhtâr*, thk. Mustafa Dîb el-Buğâ, I. bs. Beyrut 1987, I-VI.
- , *Târîhu'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1986, I-VIII.
- , *et-Târîhu's-Sagîr*, thk. Mahmûd İbrahim Zeydân, Kahire-Halep 1997, I-II.
- Dümeynî, Misfer Ğaramullah, *Mekâyisu Nakdi Mutûni's-Sünne*, Riyad 1984.
- Ebû Dâvud, es-Sicistânî (275/888), *es-Sünen*, İstanbul 1981, I-V.
- Ebû Mûsâ el-Medînî (581/1185), *Hasâisü'l-Müsned*, (*Müsned içinde*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-Hadîs, I. bs. Kahire 1995, I, 22-31.
- Ebû Nuaym, el-İsbehânî (430/1038), *Hilyetü'l-Evliya ve Tabakâtü'l-Esfiya*, Beyrut 1405, I-X.
- Ebû Nuaym, *Hilye-İbnü'l-Cevzî, Sıfatü's-Safve, -Sahabeden Günümüze Allah Dostları-*, (İlave notlarla çev. Said Aykut vd.), Şule Yay. İstanbul 2002, I-X.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn (1999), *Silsiletü'l-Ehâdîsi'd-Da'îfe ve'l-Mevdû'a*, I. bs. Riyad 1412-1425, I-XIV.
- el-Fihrisü's-Şâmil li't-Türâsi'l-Arabî'l-İslâmî el-Mahtût -el-Hadîsi'n-Nebevîyyü's-Şerîf ve Ulûmuh ve Ricâluh-*, Heyet tarafından hazırlanmış, el-Mecma'u'l-Melikî Li Buhûsi'l-Hadâratil-İslâmiyye, Müessesetü Âlî'l-Beyt, Ammân 1991.

Fesevî, Ebû Yusuf (277/890), *Kitâbü'l-Ma'rife ve't-Târîh*; thk. Ekrem Ziya el-Umerî, I. bs. Medine 1410, I-IV.

Güler, Zekeriya, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, I. bs. Konya 2002.

Hanbel b. İshâk b. Hanbel Ebû Abdullah (273/886), *Zikru Mihneti'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Nağş, Kahire 1983.

Hasen b. Süfyân b. Âmir Ebû'l-Abbâs eş-Şeybânî en-Nesevî (303/915), *Kitâbü'l-Erbâin (Ve hüve Sâlisü'l-Erbâiniyyât fi'l-Hadîsi's-Şerîf)*, thk. Muhammed b. Nâsır el-Acemî, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, yy. ts.

Hatîb el-Bağdâdî, (463/1070), *Târîhu Medîneti's-Selâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, I. bs. Beyrut 2001, I-XVII.

-----, *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, thk. Mehmed Said Hatiboğlu, Ankara 1991.

Humeydî, Ebû Abdillâh el-Endelüsî ez-Zâhirî (488/1095), *Cezvetü'l-Muktebis fi Zikri Vülâtî'l-Endelüs*, thk. Muhammed Tâvî et-Tancî, I. bs. Kahire 1951. (Şamile programı 2.04'den kullanılmıştır)

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf en-Nemerî el-Kurtubî (463/1070), *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, thk. Ebû'l-Eşbâl ez-Zührî, I. bs. Riyad 1994, I-II.

İbn Adî, Ebû Ahmed el-Cürcânî (365/976), *el-Kâmil fi Duafâ'i'r-Ricâl*, thk. Yahya Muhtâr Ğazâvî, III. bs. Beyrut 1988, I-VII.

İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım (571/1175), *Târîhu Medîneti Dimeşk*, thk. Muhibbüddîn Ebû Saîd Ömer b. Ğarâme el-Amravî, Beyrut 1996, I-LXXIX.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec, (597/1201), *Menâkibu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, II. bs. Cîze 1409.

-----, *Sıfatü's-Safve*, Dâru'l-Fikr, I. bs. Beyrut 1991, I-IV.

-----, *el-İlelü'l-Mütenâhiye fi'l-Ehdîsi'l-Vâhiye*, (Hindistan, İrşâdülhak el-Eserî tahkiki esas alınarak hazırlanmış), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. bs. Beyrut 1983, I-II.

-----, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem*, thk. Muhammed Abdulkadir Atâ-Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut ts. Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-XVIII.

İbnü'l-Cezerî, Şemsüddîn (833/1429), *el-Mas'adü'l-Ahmed fi hatmi Müsnedi'l-İmâm Ahmed*, (Müsned içinde, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir), Dâru'l-Hadîs, I. bs. Kahire 1995, I, 32-62.

İbn Ebî Hatim er-Râzî (327/938), *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru İhyâit-Turâsi'l-Arabî, I. bs. Beyrut 1952-3, I-IX.

İbn Ebî Ya'lâ, Ebû'l-Hüseyn (526/1131), *Tabakâtü'l-Hanâbile*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn, Riyad 1999, I-III.

İbnül-Esîr, Ebû'l-Hasen Muhammed İzzüddîn, el-Cezerî (630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ebû'l-Fidâ Abdulah-Muhammed Yusuf ed-Dakkâk, I. bs. Beyrut 1987, I-XI.

İbnü'l-Farazî, Ebû'l-Velîd el-Kurtubî (403/1012), *Târîhu'l-Ulemâ' ve'r-Ruvât li'l-İlmî bi'l-Endelüs*, thk. es-Seyyid İzzet el-Attâr el-Huseynî, Matbaatü'l-Medenî, II. bs. 1988, I-II.

İbn Hacer el-Askalânî, (852/1448), *Tehzîbü't-Tehzîb*, thk. İbrahim ez-Zeybek-Adil Mürşid, I. bs. Beyrut 1996, I-IV.

-----, *Lisânu'l-Mîzân*, Müessesü'l-İlmî li'l-Matbûât, (Haydarabad Dâiretü'l-Maarifi'n-Nizâmiyye baskısından tıpkibasım), II. bs. Beyrut 1986, I-VII.

İbn Hallikân, Şemsüddîn (681/1282), *Vefeyâtü'l-Â'yân ve Enbâu Ebnâ'iz-Zeman*, thk. İhsan Abbâs, Beyrut 1968. I-VIII.

İbn Hammad, Ebû Mervân el-Endelüsî el-Kurtubî (469/1076), *el-Muktebis min Enbâ'el-Endelüs*, thk. Mahmud Ali Mekki Beyrut 1973. (Şamile programı 2.04'den kullanılmıştır)

İbn Hayr el-İşbîlî (575/1179), *Fehrese*, hzl. Muhammed Fuad Mansur, I. bs. Beyrut 1998.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Büstî (354/965), *Kitâbü's-Sikât*, I. bs. Haydarabat 1973-1978, I-X.

-----, *el-Mecrûhîn*, thk. Mahmud İbrahim Zâhid, Halep ts. I-III.

İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Felâh el-Hanbelî (1089/1678), *Şezerâtü'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb*, thk. Abdulkadir el-Arnaût-Mahmud el-Arnaût, I. bs. Beyrut 1988, I-XI.

İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, I. bs. Cîze 1997-1999, I-XXI.

İbnü'l-Keyyâl, Ebû'l-Berekât Zeynüddin Muhammed b. Ahmed (929/1523), *el-Kevâkibü'n-Neyyirât fî Ma'rifeti men İhteleta mine'r-Ruvâti's-Sikât*, thk. Hamdi Abdülmeccid es-Selefi, Dâru'l-İlm, el-Kuveyt, ts.

İbn Kunfuz, Ebû'l-Abbâs (810/1407), *el-Vefayât*, thk. Adil Nuveyhiz, IV. bs. Beyrut 1983.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (275/888), *es-Sünen*, İstanbul 1981, I-II.

İbn Mâkûlâ, Ebû Nasr Ali b. Hibetillah el-İclî el-Bağdâdî (475/1082), *Kitâbu'l-İkmâl fî Raf'i'l-İrtiyâb ani'l-Mu'telif ve'l-Muhtelif fî'l-Esmâ ve'l-Künâ ve'l-Ensâb*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, I. bs. Beyrut 1411, I-VII.

İbnü'n-Nedîm, Muhammed b. İshâk (385/995), *el-Fihrist*, thk. Rıza Teceddüd, Tahran 1971.

İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd el-Basrî (230/844), *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire 2001, I-XI.

İclî, Ahmed b. Abdillâh Ebû'l-Hasen (261/84), *Ma'rifetü's-Sikât*, thk. Abdulalîm Abdulazîm el-Bestevî, I. bs. Medine 1985, I-II.

İsmail Paşa Bağdatlı, (1339/1920), *Hediyyetü'l-Ârifîn Esmâü'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, İstanbul 1955, I-II.

Kandemir, M. Yaşar-Karaman, Hayreddin-Yavuz, Yusuf Şevki, "Ahmed b. Hanbel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1989, II, 75-87.

Kannûcî, Sıddîk Hasen (1307/1890), *Ebcedü'l-Ulûm*, thk. Abdulcebbar Zekkâr, Beyrut 1978, I-III.

Kâtib Çelebi, Hâcî Halîfe (1067/1657), *Keşfü'z-Zünûn an Esâmî'l-Kütübi ve'l-Funûn*, İstanbul 1971, I-II.

Kehhâle, Ömer Rıza (1987), *Mu'cemü'l-Müellifîn*, Müessesetü'r-Risâle, I. bs. Beyrut 1993, I-IV.

Kettânî, Muhammed b. Cafer (1927), *er-Risâletü'l-Müstatrafe -Hadis Literatürü-* Dipnot ve ilavelerle çev. Yusuf Özbek, İstanbul 1994.

Makdisî, Abdülğânî b. Abdülvahid (600/1204), *Mihnetü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, nşr. Merkezü'l-Küttâb li'n-Neşr, Kahire 1991.

Merraküşî, Abdülvahid Ebû Muhammed (647/1250), *el-Mu'cib fî Telhîsi Ahbâri'l-Ma'rib*, thk. Muhammed Saîd el-Uryân, Kahire 1963.

Mizzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Haccâc (742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983-1992, I-XXV.

Muhammed Ebû Zehra (1974), *Ahmed İbn Hanbel*, çev. Osman Keskiöğlü, Ankara 1984.

Müslim, Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyrî (261/874), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Fuad Abdalbâkî, İstanbul 1982, I-III.

Nesâî, Ebû Abdîrrahmân (303/915), *es-Sünen*, thk. Abdülfettah Ebû Ğudde, IV. bs. Beyrut 1994, I-IX.

Nevevî, Ebû Zekeriya (676/1277), *el-Erbaîne Hadîsen en-Neveviyye mea Şerhihâ*, thk. Ahmed Abdullah Bâcûr, I. bs. Kahire 1992.

Polat, Salahattin, *Hadis Araştırmaları –Tarih, Usûl, Tenkid, orum-*, I. bs. İnsan Yay. İstanbul, ts.

-----, *Metin Tenkidi: Kavramsal Çerçevesi, Boyutları, Temel Problemleri, Tarihi, İslâmî İlimler için Önemi ve Va'dettikleri*, (İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) tarafından 19-20 Nisan 2008 tarihlerinde düzenlenen ilmî ihtisas toplantısında müzakeresi yapılan yayınlanmamış araştırma), İstanbul.

Safedî, Salâhuddîn Halîl b. Aybek (764/1363), *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnaût-Tezkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I. bs. Beyrut 2000, I-XXIX.

Sâlih b. Ahmed b. Hanbel (265/878), *Sîretü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Fuâd Abdülmün'im Ahmed, Dâru'd-Da've, II. bs. İskenderiyye 1404. (*el-Mektebetü's-Şâmîle*, sürüm: 3.15'den kullanılmıştır)

Sehâvî, Şemsüddîn Ebû'l-Hayr (902/1496), *Fethu'l-Muğîs bi Şerhi Elfiyyeti'l-Hadîs*, thk. Abdulkerim b. Abdullah b. Abdurrahman el-Hudayr-Muhammed b. Abdillâh b. Fühayd, I. bs. Riyad 1426, I-V.

Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdulkerim b. Muhammed et-Teymî, (562/1167), *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî-Muhammed Avvâme vd. II. bs. Kahire 1980-1984, I-XII.

Serkîs, Yûsuf Elyân (1932), *Mu'cemu'l-Matbûât el-Arabiyye ve'l-Muarabe*, Mısır 1928.

Sezgin, M. Fuat, *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî (GAS)*, Arapça çev. Mahmud Fehmi Hicâzî, Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Riyad 1983, I-X.

Sübkî, Tâcüddîn, Ebû Nasr (771/1369), *Tabakâtü's-Şâfiyye el-Kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Abdulfettah Muhammed el-Hilv, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts. yy. I-X.

Şîrâzî, Ebû İshak (476/1083), *Tabakâtü'l-Fukahâ'*, thk. İhsan Abbas, Beyrut 1970.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım, (360/970), *el-Mu'cemü's-Sağîr*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, II. bs. Medine 1968, I-II.

Tirmizî, Ebû İsa (279/892), *es-Sünen*, İstanbul 1981, I-V.

Tûsî, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Eslem el-Kindî (242/856), *Kitâbü'l-Erbâin*, thk. Meş'al b. Bânî el-Cibrîn el-Matîrî, Dâru İbn Hazm, I. bs. Beyrut 1421. (*el-Mektebetü's-Şâmile*, sürüm: 2.04'den kullanılmıştır)

Ukaylî, Ebû Ca'fer, (322/934), *Kitâbü'd-Duafâ*, thk. Hamdi b. Abdilmecid b. İsmail es-Selefi, I. bs. Riyad 2000, I-IV.

Yahya b. Maîn (233/847), *Târîhu İbn Maîn –Rivâyetü'd-Dûrî*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf, I. bs. Mekke 1979. I-IV.

Yâkut b. Abdullah el-Hamevî, (626/1228), *Mu'cemu'l-Büldân*, Dâru Sâdr, Beyrut, 1977, I-V.

Yasin Muhammed es-Savvâs, *Fihrisu'l-Mecâmî'l-Medreseti'l-Umeriyye fî Dâri'l-Kütübi'z-Zâhiriyye bi Dimeşk*, I. bs. Kuveyt 1987.

Zehebî, Şemsüddîn (748/1347), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût-Muhammed Nuaym el-Arkasûsî, Beyrut 1981-1985, I-XXIII.

-----, *Tezkiratü'l-Huffâz*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî, ofset bs. Beyrut 1374, I-IV.

-----, *Târîhu'l-İslâm ve Vefâyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmûrî, II. bs. Beyrut 1997, I-XXXXIX.

-----, *Mizânü'l-i'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Beyrut ts. I-IV.

-----, *el-Iber fî Haberî men Ğaber*, thk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1985, I-IV.

Ziriklî, Hayruddîn (1976), *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşherî'r-Ricâli ve'n-Nisâ mine'l-Arab ve'l-Müsta'ribîn ve'l-Müsteşrikîn*, VII. bs. Beyrut 1986, I-VIII.

Faydalanılan Cd'ler

el-Mektebetü'l-Elfiyye li's-Sünneti'n-Nebeviyye, sürüm: 1.5, Turath Şirketi, Amman 1999.

el-Mektebetü's-Şâmile, sürüm: 1.0, 2.04 ve 3.15.

ÖZET

HZ. PEYGAMBER'DEN RÜYADA ALDIĞI ÜÇ HADİS RİSÂLESİNİN AHMED B. HANBEL'E NİSPETİ

Fikret Karapınar

Ahmed b. Hanbel, küçük yaşta kendisinde ilim yeteneği görülen ve yaşamını hadise göre düzenleyen biridir. Doğup büyüdüğü Bağdat'ta başlayan hadis tahsil, Basra ve Mekke'den Yemen'e kadar uzanmıştır. Ömrünü Rasûlullah (s.a.v.)'in hadislerini toplamaya vakfeden İbn Hanbel, Mihne döneminde "Kur'ân mahlûk değildir" görüşünden vazgeçmediği için baskı ve zulme uğramıştır.

Ahmed b. Hanbel, bu risâleye göre, kırk hadisin üçünü almak için Endülüs'e gitmiştir. Risâlede anlatılan olayda Endülüslü şeyh, hadis rivâyeti karşılığında İbn Hanbel ve arkadaşlarının ödeyemeyeceği miktarda para istemiş ve onlar da bu parayı tüm varlıklarını ortaya koyarak ödemeye çalışmışlar, fakat yetmemiştir. Sonra rüyasında Hz. Peygamber'i gören İbn Hanbel, o üç hadisi doğrudan kendisinden almıştır. Oysa o, hadis öğretimi mukabilinde ücret alınmasına karşı çıkanlardandır.

Çalışmada Ahmed b. Hanbel'in hadis almak için Endülüs'e gitmediği ve risâlenin ona nispetinin doğru olmadığı tespit edilmiştir. Risâlenin senedlerinde geçen râvî Fârikî'nin kim olduğu ortaya konulamamıştır. Ayrıca Fârikî hakkındaki soru işaretleri, hikâyeyi ve risâleyi uydurarak İbn Hanbel'e onun atfetmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed b. Hanbel, Hz. Peygamber'den rüyada hadis alma, ücret karşılığı hadis rivâyeti

THE RELATION OF A TREATISE TO AHMAD BIN HANBAL CONTAINING THREE AHADITH RELATED DURING DREAM

Ahmad b. Hanbal is a scholar who has shown his capability beginning from his early childhood and arranged his whole life according to the traditions of the Prophet. His hadith studies which started in Baghdad, ended up from Basra and Makkah to Yaman. Ahmad b. Hanbal who devoted his life for compiling the words and tradition of the Prophet was put on pressure and oppression because he refused to say that "the Qur'an was a created thing".

According to the treatise, Ahmad b. Hanbal went to Andalus to receive three of the 40 hadiths. In the event, the scholar of Andalus asked Ahmad b. Hanbal and his friends a high price for relating ahadith of the Prophet. They combined all their money but the money was not enough. After that Ahmad b. Hanbal saw The Prophet (pbuh) in his dream and took the three hadith directly from him. However, actually he is not of the group that objects to earn money from hadith relation. The study has found that Ahmad b. Hanbal never went to Andalus to relate hadith and that this story is not true. Besides, suspicious issues regarding Fariqi makes us think the possibility that he has made up this risalah and the story and ascribed it to Ahmad b. Hanbal.

Keywords: Ahmad b. Hanbal, Hadith relation in dream, the relation of hadith by payment